

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Факультет фінансів, підприємництва та обліку

Кафедра обліку і оподаткування

**Навчально-методичний посібник для забезпечення
самостійної роботи студентів з дисципліни**

**«ЕКОНОМІЧНА
ТЕОРІЯ»**

Чернівці, 2021

Укладачі:

Бойда С.В., кандидат економічних наук
Колосінська М.І., кандидат економічних наук, доцент

Рецензенти:

Холявко Н.І., д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Верстяк О.М., к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, міжнародної економіки та туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Затверджено на засіданні кафедри обліку і оподаткування Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, протокол № 12 від 17 лютого 2021 р.

Рекомендовано Вченою Радою факультету фінансів, підприємництва та обліку Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича як навчально-методичний посібник для забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Економічна теорія» для підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня усіх спеціальностей (протокол № 51 від 25.02.2021р.)

Навчально-методичний посібник для забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Економічна теорія». Укл: С.В. Бойда, М.І. Колосінська. Чернівці: Чернівецьк. нац. унів-т., 2021. 90 с.

Навчально-методичний посібник підготовлено на основі типової програми дисципліни «Економічна теорія». Він є логічним продовженням навчального посібника «Економічна теорія». У запропонованому посібнику особлива увага зосереджена на наданні методичних рекомендацій щодо вивчення усіх тем курсу. Представлені у посібнику тренінги містять: питання для самоперевірки та самоконтролю; тестові завдання; завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні); завдання на встановлення відповідностей; задачі; творчі завдання. Вони допоможуть студентам здобути фундаментальні знання з економічної теорії, отримати навички практичного застосування набутих знань, а також забезпечать перевірку рівня засвоєння нового матеріалу.

Навчально-методичний посібник має на меті допомогти студентам усіх спеціальностей галузі знань «Управління та адміністрування» та всім, кого цікавлять проблеми економічної теорії полегшити процес самостійного вивчення даної дисципліни. Книга є особливо корисною в умовах широкого впровадження в навчальний процес дистанційних та комп'ютерних технологій.

© Колосінська М.І.,
© Бойда С.В.
© ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2021

ЗМІСТ

Вступ	5
Тема 1. Предмет економічної теорії та методи економічного дослідження	6
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	6
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	7
Завдання для самостійної роботи.....	8
Тема 2. Загальні основи і принципи ринкової економіки	10
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	10
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	12
Завдання для самостійної роботи.....	12
Тема 3. Механізм функціонування ринкової економіки	15
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	15
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	16
Завдання для самостійної роботи.....	17
Тема 4. Мікроекономіка, характерні риси, основні суб'єкти та категорії	20
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	20
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	22
Завдання для самостійної роботи.....	22
Тема 5. Підприємництво та підприємство	25
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	25
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	27
Завдання для самостійної роботи.....	28
Тема 6. Менеджмент і маркетинг	31
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	31
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	33
Завдання для самостійної роботи.....	33
Тема 7. Конкуренція та монополія в ринковій системі	36
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	36
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	37
Завдання для самостійної роботи.....	38
Тема 8. Макроекономіка, характерні риси та показники розвитку	40
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	40
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	42
Завдання для самостійної роботи.....	43
Тема 9. Загальні закономірності макроекономічної динаміки	46
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	47
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	48
Завдання для самостійної роботи.....	49
Тема 10. Фінансова система країни. Податки та державний бюджет	52
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	52
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	53
Завдання для самостійної роботи.....	53
Тема 11. Грошово-кредитна система	56
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	56
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	58
Завдання для самостійної роботи.....	58
Тема 12. Доходи населення та соціальна політика держави	61
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	61
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	62
Завдання для самостійної роботи.....	63

Тема 13. Роль держави в національній економіці	66
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	66
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	67
Завдання для самостійної роботи.....	67
Тема 14. Світове господарство	70
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	70
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	72
Завдання для самостійної роботи.....	72
Тема 15. Міжнародні економічні відносини, процеси та організації	74
Методичні рекомендації до вивчення теми.....	74
Питання для самоперевірки та самоконтролю.....	75
Завдання для самостійної роботи.....	76
Основні поняття та категорії	79
Список використаних джерел	89

ВСТУП

Практика реформування економіки, здійснення масштабного переходу до ринкових зв'язків і відносин у нашій державі висувають високі вимоги до економічних знань учасників цього процесу.

Прикладне значення економічної теорії сьогодні не підлягає сумніву. Підготовка конкурентоспроможних фахівців у галузі економіки потребує підвищення якості освітньої діяльності, яка має бути заснована на новітніх технологіях навчання, що зробить можливим розвиток творчої уяви та аналітичного мислення, прагнення до самостійного наукового пошуку та самоконтролю знань.

Основне завдання студента – не завчити якісь постулати, а виробити економічне мислення, вміння логічно, доказово доводити і обґрунтовувати ті чи інші положення. Для цього важливо повніше розкривати реальні економічні процеси, зіставляти погляди і підходи з метою вибору максимально ефективного рішення. Самостійна робота забезпечує підготовку студентів до поточних аудиторних занять та виконання контрольних робіт.

Запропонований навчально-методичний посібник покликаний полегшити студентам процес самостійного вивчення дисципліни. Посібник побудовано на теорії та методології сучасної економічної науки. Даний посібник вміщує методичні вказівки до вивчення кожної теми; питання для самоперевірки та самоконтролю; тестові завдання; завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні); завдання на встановлення відповідностей; задачі; творчі завдання; трактування основних понять та категорій; список використаних джерел.

Завдання для самостійної роботи сформульовані таким чином, щоб не лише допомогти засвоїти ключові моменти, основні взаємозв'язки та взаємозалежності з кожної теми, а й забезпечити перевірку знань та ступінь засвоєння нового матеріалу. Блок творчих завдань спонукає до дискусій, висловлення різноманітних поглядів. Задачі дають змогу перевірити рівень засвоєння аналітичної складової курсу та практично застосувати набуті знання.

Без сумніву, навчально-методичний посібник стане в нагоді в умовах впровадження в навчальний процес комп'ютерних технологій та дистанційних методів навчання.

ТЕМА 1

ПРЕДМЕТ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИ ЕКОНОМІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Зародження і розвиток економічної теорії як науки.
2. Предмет і об'єкт економічної теорії. Розділи економічної теорії.
3. Економічні закони та категорії економічної теорії.
4. Функції економічної теорії. Позитивна і нормативна економічна теорія.
5. Методи пізнання економічних процесів і явищ. Загальнонаукові та специфічні методи.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Вивчення цієї теми слід розпочати із з'ясування сутності такого поняття, як «економіка». Студентам особливу увагу слід звернути на визначення предмета економічної теорії, оскільки дискусійність проблем визначається саме неоднозначним трактуванням її предмета різними школами й течіями з розвитком суспільства, спробами встановити жорсткі межі предмета (об'єкта) пізнання (мікрорівень, макрорівень тощо). Незаперечним є твердження, що кожна наука повинна мати свій предмет дослідження. Наука – це система знань про закони розвитку природи або суспільства. Економічна наука – це система знань про закони економічної діяльності суспільства.

Наступним етапом є вивчення суті економічних категорій та економічних законів. Варто зазначити, що економічні категорії – це найбільш загальні, логічні поняття, теоретичне вираження економічних явищ і процесів, які реально існують. Знання економічних категорій дає можливість узагальнювати масові явища економічного життя, пізнавати реальні економічні процеси. Разом з тим, головним завданням економічної теорії, як і будь-якої науки, є відкриття економічних законів або головних принципів розвитку. Економічні закони, як і закони природи, мають об'єктивний характер, тобто виникають та існують незалежно від волі та свідомості людей, однак вони відрізняються від законів природи тим, що виникають лише в процесі економічної діяльності людей і діють не вічно.

Досліджуючи свій предмет, кожна наука використовує певні методи. Під методом пізнання розуміють спосіб, шлях дослідження предмета науки. Економічна теорія застосовує як загальнонаукові, так і специфічні для даної науки методи пізнання економічних явищ і процесів. Завершальною ланкою виступає суспільна практика – процес пізнання реальної дійсності починається з практики й завершується практикою, яка визначає істинність або хибність теоретичних положень.

Студентам варто приділити увагу також вивченню функцій економічної теорії, так як значення і роль економічної науки в житті суспільства характеризується саме її функціями. Особливе місце при цьому займає методологічна функція – економічна теорія виступає як теоретичний

фундамент цілого комплексу економічних наук — галузевих (економіка промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту та ін.) і функціональних (економіка праці, фінанси, грошовий обіг і кредит, економічна статистика). Крім того, низка економічних наук перебувають на стику різних галузей знання — економічна географія, теорія управління (менеджменту), історія народного господарства та ін., для яких політична економія теж є теоретичною основою.

Оскільки об'єктом вивчення всіх економічних наук є відносини і зв'язки між людьми в процесі їх економічної діяльності, то науки взаємодіють між собою через обмін інформацією, використання результатів дослідження суміжних наук тощо. Економічна теорія із сукупності економічних категорій і законів формує єдиний категоріально-понятійний апарат, своєрідну «економічну мову», яка інтегрує економічні науки і запобігає неоднозначному тлумаченню економічних категорій і понять у різних дисциплінах. Без засвоєння цієї «економічної мови» студенти не зможуть рухатися далі, вивчати й осмислювати інші економічні дисципліни.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Розкрийте сутність поняття «економіка».
2. Коли відбулося зародження економічної думки?
3. Коли економічна наука сформувалась як система знань?
4. Визначте основні етапи розвитку економічної теорії.
5. Сформулюйте предмет вивчення економічної теорії.
6. Які сучасні економічні теорії Ви знаєте і в чому полягає принципова відмінність між ними?
7. Назвіть коло проблем, які вивчає політична економія, мікроекономіка, макроекономіка.
8. Наведіть приклад економічних категорій.
9. Дайте визначення суті економічного закону. Назвіть основні види економічних законів.
10. Чим відрізняються економічні закони від законів природи?
11. У чому полягає розбіжність між економічними категоріями та економічними законами?
12. Розкрийте функції економічної теорії.
13. Які Ви знаєте методи пізнання економічних процесів?
14. Чим відрізняється буденне економічне мислення від наукового?
15. Чому, на Вашу думку, необхідно вивчати економічну теорію?
16. Яке практичне значення має економічна теорія?
17. За яких умов забезпечується наукова обґрунтованість економічної політики держави?
18. Яке місце економічної теорії у системі економічних наук?
19. У чому різниця між позитивною і нормативною економічною теорією.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. *Фізіократи вважали джерелом багатства працю у сфері:*

- а) обміну;
- б) землеробства;
- в) зовнішньої торгівлі;
- г) промислового виробництва.

2. *Який тип економічних законів управляє народним господарством у межах однієї економічної системи:*

- а) загальні економічні закони;
- б) особливі економічні закони;
- в) специфічні економічні закони;
- г) стадійні економічні закони.

3. *Рух думки від окремих фактів до загального висновку — це:*

- а) індукція;
- б) дедукція;
- в) аналіз;
- г) синтез.

4. *Економісти якого з напрямків вважали, що багатство нації визначається кількістю нагромадженого золота та срібла:*

- а) меркантилізм;
- б) фізіократи;
- в) класична школа політичної економії;
- г) маржиналізм.

5. *Назва науки «політична економія» вперше з'явилася в:*

- а) середині XV ст.;
- б) 1615 р.;
- в) 1647 р.;
- г) 1776 р.

6. *Розходження між позитивною і нормативною економічною наукою полягає:*

- а) у відсутності або наявності оцінних суджень;
- б) у наявності якої-небудь етичної позиції дослідника;
- в) у різному підході до відповіді на питання «що має бути»;
- г) у різному підході до відповіді на питання «що є».

7. *Економічні категорії — це:*

- а) логічні поняття, які в узагальненому вигляді відображають сутність окремих економічних явищ;
- б) норми господарської поведінки людей;
- в) методи регулювання економічних процесів;
- г) слова іноземного походження, що характеризують певний стан економіки.

8. *Поведінку економічних суб'єктів первинної ланки (домогосподарств, фірм) вивчає:*

- а) мезоекономіка;
- б) макроекономіка;
- в) мікроекономіка;
- г) мегаекономіка.

9. *Що з перерахованого було характерним і для меркантилістів, і для класиків:*

- а) аналіз вільної конкуренції;
- б) дослідження джерел багатства;
- в) аналіз економічного зростання;
- г) вивчення дії економічних законів.

10. *Метод дослідження, за якого аналізуються риси, властивості та функції об'єкта без внесення змін у його становище, називають:*

- а) експериментом;
- б) моделюванням;
- в) абстрагуванням;
- г) спостереженням.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Абстрактні, логічні, теоретичні поняття, які в узагальненому вигляді виражають родові ознаки економічних явищ і процесів, називають економічними категоріями.

2. Термін «економіка» був запроваджений у науковий обіг французьким вченим Антуаном Монкретьєном.

3. Економічні категорії – це суб'єктивні уявлення про реальні економічні процеси і явища.

4. Індукція – це метод пізнання від окремого до загального.

5. Метод порівняння є загальнонауковим, тому що будь-яке явище чи процес не можуть бути оцінені самі по собі і пізнаються у порівнянні з іншими явищами або процесами.

Творчі завдання:

1. Проаналізуйте, як з історичним розвитком економічної науки змінювалися наукові уявлення про її предмет. З чим це, на вашу думку, пов'язано?

2. Поясніть, яким чином економічна теорія є теоретико-методологічною базою для інших економічних наук. Проаналізуйте прямий та зворотній зв'язки між ними.

Практичне завдання:

Заповніть таблицю:

Економічна теорія		
Предмет	Функції	Методи дослідження

ТЕМА 2

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ І ПРИНЦИПИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Економічні потреби суспільства, їх сутність і класифікація. Закон зростання потреб.
2. Суспільне виробництво і його структура. Фактори виробництва. Товар як економічна категорія.
3. Економічна система, її сутність і структурні елементи. Типи економічних систем.
4. Економічний зміст та юридична форма власності. Типи, види і форми власності. Роздержавлення і приватизація власності в Україні.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Економічна наука пізнає не тільки об'єктивні закони розвитку суспільства, а й мотиви діяльності, економічної поведінки людини, рушійні сили соціально-економічного прогресу. Кінцевою метою виробництва завжди є задоволення потреб людини й суспільства. Виробництво, яке працює не з метою задоволення потреб людини чи суспільства, тобто заради власне виробництва, є безглуздою витратою обмежених ресурсів землі, корисних копалин, довкілля, економічних благ і робочої сили. Потрібно розглянути класифікацію економічних потреб за такими ознаками: за суб'єктами, за характером виникнення, за засобами задоволення, за нагальністю задоволення, за можливостями задоволення, за участю у відтворювальному процесі, за мірою реалізації. Особливу увагу слід звернути на ієрархію потреб А. Маслоу. Також треба з'ясувати механізм дії закону зростання потреб, який характеризує взаємодію потреб і виробництва у процесі розвитку.

Наступним етапом при опрацюванні даної теми є вивчення суспільного виробництва. Суспільне виробництво є вихідною і вирішальною сферою життєдіяльності людини. Це основа життя і джерело прогресивного руху людського суспільства, розвитку всієї людської цивілізації. У будь-якому суспільстві виробництво щоденно має розв'язувати такі фундаментальні питання: які продукти виробляти і в якій кількості? як виробляти продукти? для кого виробляти продукти? в яких соціально-економічних умовах здійснювати виробництво?

Також в даній темі необхідно приділити увагу характеристиці товару як економічної категорії. Товар – це продукт праці, що здатний задовольняти певні потреби людини і призначений для обміну. Разом з тим, в сучасних умовах товаром можуть бути і такі блага чи ресурси, які не є результатом виробництва (земля, корисні копалини). Доцільно звернути увагу на основні властивості товару та з'ясувати відмінності між ними: вартість; мінова вартість; споживча вартість; корисність; цінність; відносна рідкісність.

При вивченні цієї теми особливу увагу варто звернути на характеристику факторів виробництва.

Економічна діяльність – праця – передбачає наявність певних ресурсів, які використовуються для виробництва благ. З розвитком суспільства зростає кількість факторів (елементів) виробництва і змінюються їхні якість та роль в економічній діяльності. Сучасна вітчизняна і світова економічна наука до складу факторів виробництва відносить: працю, капітал, землю, підприємницькі здібності, науку, інформацію, екологію. Всі фактори виробництва переплітаються між собою і взаємодіють один з одним. Жоден з них сам по собі не спроможний виробити продукт і принести дохід. Відсутність хоча б одного з них може призвести до руйнування системи і зробити неможливим сам виробничий процес.

Економіка будь-якої країни функціонує як система, що складається з великої кількості різних взаємопов'язаних та взаємозалежних складових частин. Одним із основних елементів економічної системи є продуктивні сили, які становлять матеріально-речовий зміст економічної системи та є найважливішим показником і критерієм досягнутого нею рівня науково-технічного прогресу і продуктивності суспільної праці. Наступним елементом економічної системи є економічні відносини. Система економічних відносин складається з: техніко-економічних, організаційно-економічних, соціально-економічних відносин. Економічну систему називають і господарською системою – з притаманним цій системі «механізмом господарювання» або «функціонування суспільного виробництва», тому існує думка, що у практиці господарювання структура економічної системи набуває форми структури господарського механізму як системи реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання, що виступає у формі організаційно впорядкованих зв'язків базисного й надбудовного механізмів господарювання.

При розгляді цієї теми, необхідно розглянути різні підходи до класифікації економічних систем, особливу увагу необхідно звернути на класифікацію економічних систем за такими ознаками, як форма власності на засоби виробництва та спосіб управління господарською діяльністю. На основі цих ознак розрізняють такі типи економічних систем: традиційну, ринкову, командно-адміністративну, змішану.

Власність – складна і багатогранна категорія, вона займає центральне місце в економічній системі, оскільки зумовлює спосіб поєднання робітника із засобами виробництва, мету функціонування і розвитку економічної системи, визначає соціальну структуру суспільства, характер стимулів трудової діяльності і спосіб розподілу результатів праці. Поняття власності виникло в людей у результаті виробництва матеріальних благ та їх привласнення. Власність як економічні відносини варто розглядати через визначення категорій «привласнення» та «відчуження».

Також при опрацюванні даної теми, категорію власності необхідно розглядати з двох боків: економічного змісту та юридичної форми. Економічний зміст власності полягає у відособленому присвоєнні результатів економічної діяльності людей і реалізується як соціально-економічні відносини між людьми.

Юридична форма власності реалізується через право власності, яке є сукупністю трьох атрибутів: права володіння, права розпорядження і права користування.

Найбільш складною та дискусійною проблемою економічної теорії є розкриття сутності власності через її структуру, яку аналізують за різними критеріями: суб'єктами та об'єктами, типами, видами, формами. До цього часу в економічній літературі немає єдиного погляду на класифікацію власності. Разом з тим, найпоширенішим є підхід, за яким виділяють два типи власності: 1) трудова, неексплуаторська; 2) експлуаторська власність та два види власності: 1) приватну (індивідуальну); 2) суспільну (колективну) власність. Крім того, необхідно звернути увагу на форми власності, які існують в Україні. Слід розглянути такі поняття, як роздержавлення та приватизація власності, визначити відмінності між ними. На завершення – з'ясувати нормативну базу та особливості приватизаційного процесу в Україні.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Як виникають потреби? Породжуються вони виробничою діяльністю чи їх формує людина?
2. Що таке первинні потреби, яке значення вони мають у житті людини?
3. Чому вищі духовні потреби необхідно розглядати як головне багатство суспільства? Сформулюйте сутність закону зростання потреб.
4. Охарактеризуйте основні фактори виробництва.
5. Назвіть основні риси суспільного виробництва.
6. Дайте визначення і покажіть відмінності між матеріальним і нематеріальним виробництвом. Що таке духовне виробництво?
7. Що таке товар? Назвіть основні властивості товару.
8. У чому полягає сутність економічної системи? Назвіть структурні елементи економічної системи і розкрийте їхній взаємозв'язок.
9. Якими критеріями визначається тип економічної системи.
10. Розкрийте зміст поняття «ринкова економіка».
11. Розкрийте зміст поняття «командна економіка».
12. Розкрийте зміст поняття «змішана економіка».
13. Дайте визначення категорії «власність». Що таке суб'єкт і об'єкт власності?
14. У чому полягають економічний зміст та юридична форма власності?
15. Розкрийте зміст поняття «право власності».
16. Розкрийте специфіку інтелектуальної власності.
17. Дайте визначення поняттям «роздержавлення» і «приватизація».
18. Охарактеризуйте основні етапи приватизаційного процесу в Україні.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Придбавши рукавички у морозний день, ви задовольнили:

- а) першочергову, колективну, духовну потребу;

- б) соціальну, матеріальну, невиробничу потребу;
- в) першочергову, особисту, матеріальну потребу;
- г) соціальну, матеріальну, абсолютну потребу.

2. Потреби безмежні в:

- а) розвинених країнах;
- б) слаборозвинутих країнах;
- в) сучасних країнах;
- г) усіх країнах.

3. Знайдіть невірне твердження:

- а) товар – це такий продукт, який володіє суспільною споживною вартістю;
- б) товар – це продукт, який призначений для продажу, а не для власного споживання;
- в) товар – це матеріальне благо, яке виробляється в натуральному господарстві;
- г) товар – це продукт праці і природи, який виготовляється для обміну на ринку.

4. Що є характерним для ринкової економічної системи:

- а) монополія державної власності;
- б) вільне ціноутворення;
- в) директивне планування;
- г) абсолютно повна зайнятість.

5. З наведених положень визначте ті, які характеризують економічну точку зору на власність:

- а) відносини з приводу володіння людиною різними матеріальними і духовними цінностями;
- б) відносини з приводу присвоєння засобів виробництва;
- в) відносини, що характеризують використання людиною матеріальних і духовних цінностей;
- г) відносини, що характеризують розпорядження людиною майновими благами.

6. Багатоукладність у поєднанні з натурально-общинною формою господарювання притаманна:

- а) змішаній економіці;
- б) традиційній економіці;
- в) командно-адміністративній економіці;
- г) ринковій економіці.

7. Приватизація — це:

- а) перехід об'єкта у власність місцевих органів влади;
- б) передача майна в оренду з правом наступного викупу;
- в) відчуження державної власності на користь приватних осіб;
- г) процес обмеження державного втручання в економіку.

8. Мінова вартість товару – це зовнішня форма прояву:

- а) вартості товару;

- б) загальної корисності;
- в) суспільні праці;
- г) матеріальних затрат.

9. Результати економічної діяльності людини, обмежені як за обсягом, так і за структурою – це:

- а) неекономічні блага;
- б) економічні блага;
- в) лише товари;
- г) лише послуги.

10. З проблемою якого вибору стикається будь-яка економічна система? Як ...

- а) збалансувати імпорт та експорт;
- б) збалансувати державний бюджет;
- в) найбільш раціонально використати обмежені ресурси;
- г) зекономити кошти, щоб скоротити державний борг.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Фізіологічні потреби зумовлені соціальною природою людини.
2. Розвиток людських потреб завжди відстає від можливостей виробництва і не збігається з рівнем фактичного споживання.
3. Відносини між робітниками з приводу систематичного та упорядкованого використання знарядь і предметів праці у процесі виробництва належать до організаційно-економічних.
4. Суспільна власність означає спільне привласнення засобів виробництва та його результатів.
5. Однією з важливих особливостей традиційної економіки є відсутність у виробників стимулу до вдосконалення продуктивної діяльності та мінімізації витрат.

Завдання на встановлення відповідності:

Встановіть відповідність між економічними поняттями та їх визначеннями:

1	Потреба	А	спонукальна причина дій і вчинків людини
2	Інтерес	Б	боротьба взаємопротилежних сторін економічного явища
3	Суперечність	В	форма вияву потреби, усвідомлене прагнення людини до її задоволення
4	Мотив	Г	нужда в чому-небудь, об'єктивно необхідному для підтримки життєдіяльності і розвитку людини

Встановіть відповідність між групами об'єктів інтелектуальної власності та явищами, у яких вони виявляються:

1	Об'єкти промислової власності	А	Оприлюднена викладачем лекція
2	Авторське право	Б	Розробка видатним економістом В. Леонтьєвим методу «витрати - випуск»
3	Суміжні права	В	Розробка корисної моделі
4	Винаходи	Г	Аудіозапис виконання пісні

ТЕМА 3 МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Ринок, його суть, структура та функції. Класифікація ринків.
2. Попит і пропонування та чинники, що на них впливають.
3. Поняття ринкової інфраструктури, її основні елементи та функції.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Ринок – система економічних відносин, пов'язаних з обміном товарів та послуг на основі широкого використання різноманітних форм власності, товарно-грошових відносин і фінансово-кредитних механізмів. Варто розглянути основні умови виникнення ринкового господарства. Суб'єктами ринкових відносин є: споживачі; виробники; постачальники ресурсів.

Основними об'єктами ринкових відносин є: товари і послуги, які постачаються на ринок або які можуть постачатися за певного рівня ціни (в тому числі і засоби виробництва); робоча сила, або праця; земля та інші природні ресурси; нерухомість: будівлі, споруди, житло. Також студентам слід з'ясувати функції ринку.

Класифікація ринків здійснюється за різними критеріями: за економічним призначенням об'єктів ринкових відносин; залежно від умов, в яких діють господарюючі суб'єкти; за територіальною ознакою; за відповідністю чинному законодавству; за способом формування тощо.

Розуміння механізму самоорганізації і саморегулювання економічної системи ґрунтується насамперед на розумінні взаємодії попиту і пропозиції. Попит – потреба в товарах (послугах), яка зумовлена платоспроможністю і виражена в грошовій формі. Він показує кількість продукту, що може бути куплений за різних можливих цін, якщо всі інші умови обміну залишаються незмінними. Крім ціни, попит залежить від нецінових чинників.

Слід розрізняти поняття «зміна обсягу (величини) попиту» і «зміни у попиті». Закон попиту: закон, у відповідності з яким ріст цін призводить до зниження величини попиту на товари при інших незмінних умовах і навпаки,

тобто між ціною і обсягом попиту існує обернена залежність. Слід вміти зображати графічно криву попиту та вплив цінових та нецінових факторів на попит.

Пропонування – це обсяг товарів і послуг, який виробники хочуть і можуть поставити на ринок за кожної можливої ціни протягом визначеного проміжку часу. Крім ціни, на пропонування впливають нецінові чинники.

Зміст закону пропонування полягає в тому, що чим вища ціна (за інших однакових умов), тим більше товару за такою ціною товаровиробники готові запропонувати на ринок упродовж певного проміжку часу, і навпаки, чим нижча ціна, тим менше товарів виробник багатиме і зможе поставити на ринок, тобто між величиною пропонування і ціною існує пряма залежність. Слід вміти зображати графічно криву пропонування та вплив цінових та нецінових факторів на пропонування.

Ситуація на ринку, коли підприємці пропонують за певною ціною стільки товарів, скільки споживачі готові купити, називають ринковою рівновагою. Ціну, за якої немає ні дефіциту, ні надлишку, а також немає підстав для того, щоб реально ціна на продукцію відхилялась від неї, називають ціною рівноваги, а кількість продукції, що може бути продана за цією ціною, – рівноважною кількістю.

Для завершення опрацювання даної теми, доцільно розглянути поняття ринкової інфраструктури, її основні елементи та функції. Необхідною умовою дієвості ринкових відносин є створення відповідної інфраструктури ринку. Термін «інфраструктура» походить від латинського *infra*, що означає «нижче», «під», та *structure* — «структура». Інфраструктура – сукупність галузей і підприємств, зайнятих обслуговуванням суспільного виробництва. Розрізняють виробничу, соціальну і ринкову (сфери обігу) інфраструктуру. Інфраструктура ринку – комплекс інститутів, служб, підприємств, організацій, які забезпечують нормальний режим безперебійного функціонування ринку.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Що таке ринок?
2. За яких умов виникає ринок?
3. Назвіть основні функції ринку.
4. За якими критеріями здійснюється класифікація ринків?
5. Охарактеризуйте суб'єктів та об'єкти ринкових відносин.
6. Дайте визначення категорії «попит».
7. Розкрийте спільні та відмінні риси понять «попит» та «потреба».
8. Зв'язок яких явищ виражає закон попиту?
9. Що означає переміщення точки по кривій попиту?
10. Що означають поняття «зміна обсягу попиту» і «зміни, що відбулися в попиті»?
11. Дайте визначення категорії «пропонування». Який вигляд має крива пропонування?
12. Перелічіть нецінові фактори, які впливають на пропонування.

13. Дайте визначення рівноважної ціни. Які функції вона виконує?
14. Яким чином відхилення від рівноважної ціни впливають на стан ринку?
15. Розкрийте сутність ринкової інфраструктури.
16. Назвіть основні елементи ринкової інфраструктури.
17. Охарактеризуйте основні функції ринкової інфраструктури.
18. Які функції в ринковій економіці виконують домогосподарства?
19. Які функції в ринковій економіці виконують підприємства?
20. Які функції виконує держава в ринковій економіці?
21. На ваш погляд, чого більше в ринковому механізмі: стихії, анархії, автоматизму, внутрішнього порядку? Поясніть свій вибір.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. ***Крива пропозиції зміститься праворуч, якщо:***

- а) ціна на товар буде збільшуватися;
- б) держава збільшить рівень оподаткування;
- в) держава збільшить обсяги дотацій на виробництво товару;
- г) кількість виробників на ринку зменшиться.

2. ***Інвестиційні фонди належать до:***

- а) організаційно-технічної підсистеми ринкової інфраструктури;
- б) фінансово-кредитної підсистеми ринкової інфраструктури;
- в) державно-регулятивної підсистеми ринкової інфраструктури;
- г) інформаційної підсистеми ринкової інфраструктури.

3. ***Зміна обсягу попиту на товар внаслідок зміни ціни цього товару***

графічно ілюструється:

- а) рухом по кривій попиту;
- б) зміщенням кривої попиту праворуч;
- в) зміщенням кривої попиту ліворуч;
- г) зміщенням кривої попиту праворуч або ліворуч.

4. ***До організаційно-технічного елементу інфраструктури ринку***

належать:

- а) банки, валютна, фондова біржа;
- б) аукціон, торговий дім, торгова палата, ярмарки;
- в) аудиторська організація;
- г) вірна відповідь відсутня.

5. ***До нецінових чинників, що впливають на попит не належать:***

- а) смаки та уподобання споживачів;
- б) ціни на товари, які взаємозаміняють або взаємодоповнюють один одного;
- в) технологія та організація виробництва;
- г) грошові доходи споживачів.

6. Ринок забезпечує виробництво оптимальної комбінації товарів та послуг - це суть функції ринку:

- а) санації;
- б) алокаційної;
- в) інформативної;
- г) стимулюючої.

7. Що буде, якщо держава встановить максимальну ціну на товар нижче рівноважної?

- а) виникне дефіцит і нормований розподіл товарів;
- б) виникнуть надлишки;
- в) всі люди будуть в змозі купити товар скільки завгодно;
- г) встановиться ринкова рівновага.

8. Крива попиту зміститься ліворуч, якщо:

- а) ціна на товар буде зменшуватися;
- б) кількість покупців на ринку збільшиться;
- в) ціна на товар-субститут (взаємозамінний) підвищилася;
- г) ціна на товар-комплемент (доповнюючий) підвищилася.

9. Ринок через механізм конкуренції очищає економічне середовище від неконкурентоспроможних господарств і підтримує найефективніші – це суть функції ринку:

- а) санації;
- б) алокаційної;
- в) інформативної;
- г) стимулюючої.

10. Ринкова інфраструктура забезпечує:

- а) формування ринкового попиту;
- б) формування ринкової пропозиції;
- в) відбір найефективніших підприємств;
- г) виконання ринком властивих йому функцій.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Термін «попит» в економічній науці означає будь-яку нагальну потребу економічного суб'єкта.

2. Ринковий механізм завжди призводить до оптимального розподілу ресурсів в економіці.

3. Консалтингові фірми надають послуги суб'єктам економіки з питань дослідження і прогнозування ринку.

4. Зміна ціни товару не призводить до зміщення кривих попиту і пропозиції цього товару.

5. Якщо держава встановить ціну, вищу за рівноважну, то на ринку виникне дефіцит цього товару.

Графоаналітичні вправи:

1. В таблиці наведено дані, які характеризують різні ситуації на ринку консервованих огірків.

Ціна (грн)	Обсяг попиту (млн. банок за рік)	Обсяг пропозиції (млн. банок за рік)
8	70	10
16	60	30
24	50	50
32	40	70
40	30	90

а) зобразіть криву попиту і криву пропозиції;

б) якщо ринкова ціна на банку огірків становить 8 грн, що характерно для даного ринку — надлишок чи дефіцит? Який їх обсяг?

в) якщо ринкова ціна на банку огірків складе 32 грн, що буде характерно для ринку — надлишок чи дефіцит? Який їх обсяг?

г) чому дорівнює рівноважна ціна на цьому ринку?

2. За даними, наведеними в таблиці, обчисліть ринковий попит. Занесіть отримані дані до таблиці. Побудуйте криві індивідуального та ринкового попиту.

Ціна оди ниці товару, грн	Обсяг індивідуального попиту			Обсяг ринкового попиту, шт.
	1-й покупець, шт.	2-й покупець, шт.	3-й покупець, шт.	
1	12	10	8	
2	7	8	7	

Задачі:

1. Використовуючи умову ринкової рівноваги, визначте рівноважну ціну P^* та рівноважну кількість товару (ринковий обсяг продаж) Q^* :

$$Q_D = Q_S; 50 - 2P = 20 + 4P.$$

2. Функції попиту та пропозиції яблук задані рівняннями:

$$Q_D = 10 - 0,1P; Q_S = 5 + 0,4P.$$

а) обчисліть рівноважну ціну та рівноважні обсяги попиту і пропозиції на ринку яблук;

б) визначте, яка ситуація буде на ринку, якщо ціна яблук:

- підвищиться на 2 грн за 1 кг відносно рівноважної ціни;

- знизиться на 3 грн за 1 кг відносно рівноважної ціни.

Завдання на встановлення відповідності:

Установіть відповідність між підсистемами ринкової інфраструктури та їхніми елементами:

1	Організаційно-технічна	А	Рекламні агенства
2	Фінансово-кредитна	Б	Біржі праці
3	Державно-регулятивна	В	Страхові компанії
4	Науково-дослідна та інформаційна	Г	Ріелтерські фірми

ТЕМА 4 МІКРОЕКОНОМІКА, ХАРАКТЕРНІ РИСИ, ОСНОВНІ СУБ'ЄКТИ ТА КАТЕГОРІЇ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Проблема обмеженості ресурсів і необхідність вибору.
2. Корисність продукту, її види. Закон спадної граничної корисності.
3. Ринки факторів виробництва, їх функції в економіці.
4. Ринок праці. Праця як фактор виробництва, її мобільність.
5. Капітал як ресурс тривалого використання, форми капіталу. Ринок цінних паперів як особлива форма руху капіталів.
6. Ринок землі. Земельна рента.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Згідно закону зростаючих потреб – потреби людства є безмежні, а ресурси є обмеженими. Велика кількість цілей в умовах обмеженості ресурсів ставить проблему економічного вибору – вибору найкращого із альтернативних варіантів їх використання, при якому досягається максимальне задоволення потреб при даних затратах.

Перед кожним суб'єктом господарювання: людиною, фірмою, суспільством в цілому виникають проблеми: що, як, скільки і для кого виробляти, тобто як визначити умови і напрямки використання обмежених ресурсів. Мікроекономіка при цьому не тільки намагається зафіксувати те, що є, але й розробляє найкращі варіанти розв'язання проблем, що виникають, проблем раціонального ведення господарства. Все суспільство ніби приймає участь у грі з чітко визначеними правилами. При цьому передбачається, що економічний агент – розумний (раціональний) індивід, який добре навчений, має глибокі загальні і професійні знання, а також значний практичний досвід. Його метою є досягнення максимальних результатів при даних затратах на ресурси або мінімізація затрат при досягненні поставленої цілі.

Загальна властивість усіх матеріальних і нематеріальних благ і послуг полягає в тому, що вони так чи інакше стосуються людського добробуту, мають здатність задовольняти різноманітні потреби людей. Тому наступним етапом при опрацюванні цієї теми є вивчення корисності продукту. Корисність — це здатність речі чи послуги задовольняти будь-яку потребу людини. При цьому, треба мати на увазі, що потреби людини є індивідуальними і суб'єктивними. Те, що може бути корисним одній особі, може не бути корисним іншій.

Розрізняють сукупну та граничну корисність. Під граничною корисністю розуміють додаткову корисність, або задоволення, одержуване людиною з однієї додаткової одиниці конкретної продукції.

Теорія граничної корисності пов'язує корисність кожної речі з її запасами, тобто з таким явищем, як рідкість і дає пояснення тому, що об'єктивно малокорисні речі мають дуже високу граничну корисність, речі ж значно корисніші (хліб) мають граничну корисність більш низьку, а повітря зовсім не має граничної корисності.

Для виробництва будь-якої продукції фірмам потрібні засоби виробництва або вхідні ресурси. Фірми можуть придбати їх на окремих ринках, які одержали назву ринків факторів виробництва. Тут продавцями виступають домогосподарства, які володіють різноманітними ресурсами, в першу чергу — працею, а також інші фірми, що продають сировину, матеріали, устаткування тощо. Необхідно розглянути особливості функціонування цих ринків.

Мікроекономічний аналіз ринків факторів виробництва багато в чому подібний до аналізу ринків готової продукції. Основним методом їх вивчення є аналіз попиту та пропонування, взаємодія яких формує рівноважні ціни ресурсів. Ринки факторів виробництва, як і ринки товарів, мають різну структуру.

Досліджувати механізм функціонування ринків ресурсів значно складніше, ніж ринків готової продукції. Головною економічною детермінантою, що ускладнює аналіз, є похідний характер попиту на фактори виробництва, тобто залежність його від попиту на продукцію, вироблену фірмою за допомогою даних ресурсів. Вивчаючи будь-які зміни на ресурсному ринку, ми повинні повсякчас враховувати ефект зворотного зв'язку між ринком ресурсів і ринком готової продукції.

Додатково ускладнює ситуацію та обставина, що ціни ресурсів є основним фактором, який формує доходи різних верств населення. Дія ринкового механізму породжує крайню нерівномірність особистих доходів домогосподарств. Внаслідок цього виникає чимало соціально-економічних і етичних проблем, соціальних конфліктів, які, в свою чергу, викликають необхідність державного втручання для їх вирішення. Саме тому ринок ресурсів зазнає значних впливів економічної політики держави, а також дій профспілок, які захищають інтереси найманих робітників.

Ринки ресурсів, як і всі інші ринки, регулюються силами попиту і пропонування. Спостереження показують, що відносно попиту на ресурси тут діють ті ж закономірності, що і для попиту на готову продукцію. Він виступає

як спадна функція від ціни ресурсу. Закон попиту твердить, що між ціною і обсягом попиту на товар або послугу існує обернена залежність. Цей закон справедливий також і для ринку факторів виробництва: чим вищою є ціна ресурсу, тим меншим за інших рівних умов буде обсяг попиту на нього.

Проте формування попиту на ресурси виробництва зазнає впливу багатьох специфічних факторів, пов'язаних з похідним характером попиту. Все це впливає на формування кривої попиту на фактори виробництва не тільки фірми, але й галузі, а також економіки в цілому.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Що вивчає мікроекономіка?
2. В чому суть гіпотези про раціональну поведінку людей?
3. Назвіть економістів XIX ст., які розробили теорію граничної корисності благ.
4. Дайте визначення категорії корисності.
5. Охарактеризуйте взаємозв'язок між сукупною та граничною корисністю.
6. В чому полягає похідний характер попиту?
7. Що таке мобільність праці?
8. Наведіть приклад основного та оборотного капіталу.
9. Як співвідносяться між собою реальний та фіктивний капітал? Чи змінюється це співвідношення в період фінансових криз та біржових потрясінь?
10. Охарактеризуйте основні види цінних паперів.
11. Що таке котирування цінних паперів?
12. Які види акцій Вам відомі?
13. У чому полягає відмінність між первинним і вторинним ринками цінних паперів?
14. В чому полягає різниця між поняттями «рента» та «орендна плата»?
15. Що таке земельна рента? Які види земельної ренти Ви знаєте?
16. Поясніть, що означає монополія на землю як об'єкт господарювання. Який вид земельної ренти зумовлює така монополія?
17. Що означає «монополія приватної власності на землю»? Який вид земельної ренти вона зумовлює?
18. Охарактеризуйте специфіку ціноутворення на ринку землі. Як визначається ціна землі?

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Корисність блага:

- а) є суб'єктивно-психологічною оцінкою задоволення від споживання благ;
- б) є різною для різних споживачів;

в) є різною для одного й того ж споживача залежно від інтенсивності потреби, ступеня її насиченості, запасу благ, періоду часу;

г) всі відповіді правильні.

2. У міру збільшення кількості одиниць блага, що знаходиться в споживача:

а) загальна корисність блага знижується, а гранична корисність росте;

б) загальна корисність блага зростає, а гранична корисність знижується;

в) загальна корисність блага збільшується, а гранична корисність не змінюється;

г) загальна корисність блага не змінюється, а гранична корисність росте.

3. Гранична корисність – це:

а) додаткова корисність від споживання додаткової одиниці блага;

б) зміна сукупної корисності набору товарів при зміні кількості певного блага на одиницю;

в) приріст сукупної корисності;

г) всі відповіді правильні.

4. Похідний характер попиту на ресурс означає, що:

а) попит фірми на ресурс залежить від попиту на готову продукцію фірми;

б) попит фірми на ресурс залежить від ціни ресурсу;

в) попит фірми на ресурс залежить від граничної продуктивності ресурсу;

г) попит фірми на ресурс залежить від граничних видатків на нього.

5. Назвіть причину абсолютної земельної ренти:

а) монополія сільськогосподарських підприємств на землю як об'єкт господарювання;

б) монополія приватної власності на землю;

в) висока монопольна ціна, що встановлюється на рідкісні сільськогосподарські продукти;

г) всі попередні відповіді неправильні.

6. Що належить до основного капіталу:

а) вартість виробничих споруд та засобів праці;

б) вартість предметів праці;

в) витрати на наймання робітників;

г) комерційні та управлінські витрати.

7. Економісти вважають, що споживач намагається максимізувати:

а) загальну корисність;

б) граничну корисність;

в) середню корисність;

г) приріст загальної корисності.

8. Сукупна корисність:

а) зменшується зі зростанням споживання зростаючим темпом;

б) не змінюється зі зростанням споживання;

в) збільшується зі зростанням споживання спадним темпом;

г) зменшується зі зростанням споживання спадним темпом.

9. Монопольна рента утворюється за рахунок:

- а) відсутності конкуренції в аграрній сфері;
- б) кращої родючості землі;
- в) зростання цін на сільськогосподарську продукцію;
- д) унікальних природнокліматичних умов на даній земельній ділянці.

10. Вкажіть складові частини орендної плати за користування землею:

- а) земельна рента, процент на вкладений землевласником капітал, амортизаційні нарахування на цей капітал;
- б) земельна рента, процент на вкладений землевласником капітал;
- в) процент на вкладений землевласником капітал, амортизаційні нарахування на цей капітал;
- г) земельна рента, середній прибуток, процент на вкладений землевласником капітал, амортизаційні нарахування на цей капітал.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Гранична корисність – це зміна сукупної корисності, спричинена зміною споживання даного блага на одиницю.
2. Ринки факторів виробництва - ринки, на яких у результаті взаємодії попиту і пропозиції формується ціна на працю, капітал і природні ресурси у вигляді заробітної плати, відсотка, прибутку та ренти.
3. Ринковий попит на працю - це обсяг попиту на працю з боку однієї фірми в галузі при кожному з можливих рівнів ціни.
4. Ринок цінних паперів є прямим продовженням кредитного ринку і представляє собою систему економічних відносин, пов'язаних з випуском і рухом цінних паперів.
5. Диференціальна рента II виникає із різної природної родючості окремих ділянок землі та їх розташування.

Задача:

Земельна річна рента, яку отримує землевласник від здачі в оренду земельної ділянки, становить 20 тис. грн. Визначте:

- а) мінімальну ціну цієї земельної ділянки за умови, що процентна ставка дорівнює 10% річних;
- б) як буде змінюватись ціна земельної ділянки, якщо за інших сталих умов попит на землю буде збільшуватися.

Творчі завдання:

1. У межах теорії граничної корисності, що була розвинута у працях маржиналістів, можна виокремити два підходи до аналізу корисності. Кількісний (кардиналістський) передбачає можливість кількісного виміру корисності. Саме у межах цього підходу був розроблений закон спадної граничної корисності. Порядковий підхід (ординалістський) передбачає лише можливість ранжирування економічних благ за рівнем їхньої корисності.

Який підхід, на Вашу думку, є більш реалістичним? Які методи виміру корисності Ви можете запропонувати?

2. На думку деяких дослідників, за сучасних умов усе менш чіткими стають межі поділу промислового капіталу на основний та оборотний. Чи погоджуєтесь Ви з цією тезою? Обґрунтуйте свою думку.

Завдання на встановлення відповідності:

Установіть відповідність між видами земельної ренти та умовами їх утворення:

1	Диференційна рента I	А	Відмінності в штучній (економічній) родючості ґрунтів
2	Абсолютна рента	Б	Монопольно високі ціни
3	Диференційна рента II	В	Відсутність вільного переливання капіталу
4	Монопольна рента	Г	Відмінності в природній родючості ґрунтів

ТЕМА 5 ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ПІДПРИЄМСТВО

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Підприємство як суб'єкт ринкової економіки. Класифікація підприємств.

2. Суть підприємництва та його принципи. Види підприємницької діяльності.

3. Капітал підприємства і його кругообіг. Обороти капіталу. Основний і оборотний капітал.

4. Сутність та класифікація витрат виробництва. Поняття валового доходу та прибутку. Види прибутку.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Основною організаційною ланкою, яка забезпечує виробництво більшості товарів, здійснення науково-дослідних розробок, надання послуг є підприємство.

Відповідно до законодавства України, підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством.

Підприємство виконує такі функції: організаційну – забезпечення виробництва товарів і послуг, їх реалізації; відтворювальну – інвестування капіталу на розвиток, оновлення, розширення всіх його підрозділів; соціальну –

задоволення суспільних потреб споживачів, надання засобів існування для найманих робітників.

Класифікують підприємства за розміром, формою власності, формою організації, сферами діяльності.

Розглядаючи дану тему, слід чітко усвідомити різницю між поняттями «підприємство» та «підприємництво». Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик *господарська діяльність*, що здійснюється суб'єктами господарювання (як юридичними особами – підприємствами, так і фізичними особами – суб'єктами підприємницької діяльності) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Якщо діяльність фізичних або юридичних осіб не пов'язана з отриманням прибутку, то вона не може вважатися підприємницькою.

Підприємець є одним з людських факторів виробництва, без якого ринкова економіка не можлива. До початку останньої третини XIX ст. підприємець одночасно був власником капіталістичного підприємства. З кінця XIX ст. підприємець необов'язково є власником. Щоб стати підприємцем у наш час, необов'язково мати реальний капітал і бути власником майна, оскільки головним капіталом підприємця є не гроші, не знаряддя або предмети праці, а його господарський хист, уявлення про суспільні потреби, знання психології споживача.

Організація і здійснення підприємницької діяльності в Україні відбуваються на основі встановлених принципів.

Види підприємницької діяльності: виробнича діяльність; торговельна діяльність; фінансова діяльність; інноваційна діяльність; посередницька підприємницька діяльність; страхова діяльність.

Опрацювання даної теми слід продовжити дослідженням категорії «капітал підприємства». Капітал підприємства – це засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва. Капітал починає свій рух із грошової форми. Грошовий капітал Γ використовується на купівлю засобів виробництва Z_v і робочої сили P_c , які поєднуються в процесі виробництва V і створюють новий товар T , після реалізації якого капіталіст одержує його вартість у грошовій формі Γ' . У процесі кругообігу капітал проходить три стадії.

Наступним етапом вивчення теми є з'ясування суті витрат виробництва. Витратами називають грошове вираження використання виробничих ресурсів, у результаті якого здійснюється виробництво і реалізація продукції. Також студентам доцільно зосередити увагу на економічному значенні витрат виробництва.

В економічній теорії існує широка класифікація витрат виробництва.

Альтернативні витрати – альтернативна вартість (цінність) ресурсів при найдоцільнішому, альтернативному варіанті їх застосування. Зовнішні (явні) витрати – витрати на оплату економічних ресурсів, постачальники яких не є власниками даного підприємства (грошові витрати на придбання сировини,

палива, обладнання, трудових, транспортних послуг). Ці оплачувані витрати відображаються в бухгалтерському обліку підприємства і називаються бухгалтерськими. Внутрішні (неявні) витрати – це неоплачувані витрати, витрати, пов'язані з використанням ресурсів, які є власністю підприємства.

Короткостроковий період використовують для визначення постійних, змінних і граничних витрат.

Постійні витрати (ПВ) – це витрати, величина яких не залежить від зміни обсягу продукції (орендна плата, амортизація основного капіталу, страхові внески, утримання управлінського персоналу). Постійні витрати виплачують навіть тоді, коли продукцію взагалі не виробляють. Змінні витрати (ЗВ) – це витрати, величина яких у короткостроковому періоді змінюється залежно від зміни обсягу продукції (витрати на сировину, заробітну плату, паливо).

Граничні витрати виробництва – це додаткові витрати на виробництво однієї додаткової одиниці обсягу продукції. Середні витрати – це витрати на одиницю випуску продукції, які дорівнюють валовим витратам, поділеним на вироблену кількість товару.

Підприємницька діяльність господарюючих суб'єктів спрямована на одержання прибутку. Саме наявність прибутку або можливість його одержання спонукає їх входити в певну сферу діяльності, а за відсутності прибутку або навіть загрози його відсутності – покидати певний сегмент ринку. Нормальний прибуток – звичайний для галузі дохід від економічних ресурсів; мінімальний дохід, який стимулює підприємця продовжувати справу, залишаючись у певній сфері бізнесу. Прибуток є основним джерелом забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємств, формування дохідної бази бюджетних ресурсів різних рівнів, позабюджетних та благодійних фондів.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Розкрийте сутність та значення підприємницької діяльності в ринковій економіці.
2. Дайте визначення категорій «підприємство» та «підприємництво» відповідно до законодавства України.
3. Як класифікують підприємства за формою власності?
4. Охарактеризуйте принципи підприємницької діяльності.
5. Здійсніть порівняльний аналіз основного та оборотного капіталів.
6. Чим кругообіг капіталу відрізняється від обороту капіталу?
7. Що собою передбачає моральний та фізичний знос основного капіталу?
8. Дайте визначення категорії «витрати виробництва».
9. Які витрати прийнятніші для господарської практики – економічні чи бухгалтерські?
10. Яка різниця між постійними і змінними витратами? Наведіть приклади.
11. Що таке граничні витрати?
12. Що таке альтернативні витрати?

13. Що таке валовий дохід підприємства?

14. Які види прибутку Ви знаєте?

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Консорціум — це:

а) об'єднання промислового та банківського капіталу на певний час для досягнення єдиної мети;

б) об'єднання підприємств для регулювання збутової діяльності;

в) фірми, що впроваджують винаходи, науково-технічні розробки та послуги, реалізують різні проекти;

г) об'єднання громадян або юридичних осіб з метою здійснення спільної господарської діяльності на основі угоди між ними.

2. Недоотримані підприємцем доходи за найвигіднішої втраченої альтернативи застосування власних ресурсів – це:

а) явні витрати;

б) неявні витрати;

в) незворотні витрати;

г) бухгалтерські витрати.

3. Поняття «підприємець» у науковий вжиток увів:

а) К. Маркс;

б) Ж.-Б. Сей;

в) Р. Кантільйон;

г) А. Маршалл.

4. Господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками, має назву:

а) товариство з додатковою відповідальністю;

б) акціонерне товариство;

в) повне товариство;

г) командитне товариство.

5. Витрати, які включають суму зовнішніх та внутрішніх – це:

а) граничні витрати;

б) економічні витрати;

в) альтернативні витрати;

г) сукупні витрати.

6. Яке з наступних тверджень є вірним:

а) економічний прибуток плюс неявні витрати дорівнює бухгалтерському прибутку;

б) виручка від реалізації мінус внутрішні витрати дорівнює економічному прибутку;

в) економічний прибуток мінус наявні витрати дорівнює бухгалтерському прибутку;

г) економічний прибуток мінус неаявні витрати дорівнює бухгалтерському прибутку.

7. Що збільшує змінні витрати фірми?

а) збільшення орендної плати;

б) збільшення процентної ставки кредиту;

в) збільшення місцевих податків;

г) підвищення ціни на сировину.

8. Що належить до оборотного капіталу:

а) вартість предметів праці та витрати на наймання робітників;

б) вартість засобів праці;

в) вартість виробничих будівель і споруд;

г) вартість приладів та устаткування.

9. Амортизація дозволяє підприємству здійснювати:

а) відтворення основних фондів;

б) розширене відтворення основних та оборотних фондів;

в) відтворення основних та оборотних фондів;

г) правильна відповідь не названа.

10. Витрати фірми на використання власних ресурсів – це:

а) неаявні витрати;

б) економічні витрати;

в) бухгалтерські витрати;

г) сукупні витрати.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Чинне законодавство України обмежує можливість займатися підприємницькою діяльністю для деяких категорій громадян.

2. Оборот капіталу є безперервним рухом капіталу за трьома стадіями і поверненням у свою початкову форму в збільшеному, як правило, обсязі.

3. Основний капітал функціонує в натуральній формі предметів праці.

4. Граничні витрати фірми – це приріст витрат на виробництво ще однієї (додаткової) одиниці продукції.

5. Сукупні витрати фірми в довгостроковому періоді поділяються на постійні і змінні.

Задачі:

1. Річні постійні витрати підприємства на виробництво стільців дорівнюють 20 тис. грн. Змінні витрати в розрахунку на один стілець становлять 200 грн. На скільки гривень зміняться середні загальні витрати на виробництво одного стільця на цьому підприємстві при збільшенні виробництва стільців з 10 до 20 тис. на рік.

2. За наведеними даними визначте бухгалтерські, неявні та економічні витрати, а також бухгалтерський та економічний прибутки, якщо Ви реалізували 10000 одиниць продукції за ціною 5 грн за одиницю:

- зарплата найманих працівників – 20000 грн;
- орендна плата іншому підприємству – 5000 грн;
- вартість енергоносіїв – 6000 грн;
- якщо б Ви вклали гроші в банк, то отримали б 3000 грн;
- якщо б Ви працювали менеджером на іншій фірмі, то отримали б 10000

грн.

3. Припустимо, що фірма нарощує обсяги виробництва від 0 до 10 одиниць продукції у короткостроковому періоді. Її постійні витрати дорівнюють 60 тис. грн. Динаміка змінних витрат задається даними таблиці:

обсяг випуску, одиниць	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
змінні витрати, тис грн	0	45	85	120	150	185	225	270	325	390	465

На основі наведених даних розрахуйте сукупні, середні сукупні, середні постійні, середні змінні, а також граничні витрати фірми. Подайте розрахунки у вигляді таблиці.

Завдання на встановлення відповідності:

Установіть відповідність:

1.	Товариство з додатковою відповідальністю	А	Господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками.
2.	Товариство з обмеженою відповідальністю	Б	Господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.
3.	Повне товариство	В	Господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.
4.	Командитне товариство	Г	Господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Установіть відповідність:

1.	Індивідуальне підприємство	А	Засноване на власності окремого громадянина з правом найму робочої сили.
2.	Приватне підприємство	Б	Засноване на особистій власності, де використовується переважно особиста праця, самостійно здійснюється виробництво, весь дохід належить виробнику.
3.	Колективне підприємство	В	Засноване на власності адміністративно-територіальних одиниць.
4.	Комунальне підприємство	Г	Засноване на власності трудового колективу підприємства, кооперативу або іншого статутного товариства, громадської та релігійної організації.

Творчі завдання:

1. За рахунок чого відбувається збільшення виробництва кількості продукції при використанні інтенсивного шляху виробництва?

2. Вікторія могла найнятися на роботу нянею за 500 грн на місяць або піти на трьохмісячні курси візажистів з оплатою 200 грн на місяць, а після їх закінчення влаштуватися на роботу в косметичний салон із місячною платнею 600 грн. Вікторія обрала роботу візажиста. Обчисліть альтернативні витрати Вікторії через 4 місяці.

ТЕМА 6

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ ФІРМИ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Сутність менеджменту. Функції і технологія менеджменту.
2. Основні засади керівництва та лідерства. Стили керівництва.
3. Суть маркетингу фірми. Основні елементи та комплекс маркетингу.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Складні процеси становлення ринкових відносин в Україні мають свої особливості на рівні підприємства, становище якого у ринковій економіці докорінно змінюється. Будучи економічно самостійним і повністю відповідаючи за результати своєї діяльності, підприємство повинно сформувати таку систему менеджменту і маркетингу, яка забезпечила б йому високу ефективність роботи, конкурентоспроможність і стійке становище на ринку.

Структурними елементами економіки кожної країни є організації, що забезпечують її функціонування, мета якого – виробництво товарів і послуг для населення. Діяльність цих організацій передбачає певну систему управління. Виокремлення управління як виду діяльності зумовило формування особливої категорії працівників – менеджерів, завданням яких є планування,

організування, контролювання і координування дій інших членів організації. У процесі пошуку способів підвищення ефективності виконання управлінських функцій виникли різноманітні теорії та концепції управління, на основі яких сформувався його принципи та методи.

Ключовою ланкою сучасної організації є її персонал. Вміле, гнучке й оперативне управління ним, удосконалення внутрішнього середовища організації відповідно до зовнішніх викликів є ознаками її ефективного функціонування.

Кожний з цих способів має право на існування і широко використовується на практиці. Вибрати у кожному конкретному випадку кращий з них, при чому так, щоб забезпечити здатність чинити вплив на окремі особи та групи в процесі спрямування їх діяльності на найефективніше досягнення цілей організації, є одним із найважливіших завдань менеджера.

Справжніх керівників відрізняє наявність специфічної властивості – здатність підібрати для кожної конкретної ситуації щонайкращий механізм впливу на підлеглих, здатність до ефективного лідерства.

Керівник може використовувати формальні важелі впливу (у цьому разі поняття «керівник» ототожнюється з поняттям «менеджер», «керуючий») і неформальні (у цьому разі поняття «керівник» ближче до поняття «лідер»). Між керівництвом і лідерством існує певна різниця. Студентам варто звернути на неї увагу. Далі варто розглянути стилі керівництва.

Наступним етапом є вивчення основних понять маркетингу. Варто наголосити, що задоволення потреби – це мета створення товару як в маркетингу, так і взагалі в економічній теорії, і її врахування – головна умова успіху на ринку, можливого лише тоді, коли маркетинг стане філософією всіх працівників, коли кожен з них буде орієнтований на споживача. Крім потреби, варто звернути увагу на такі категорії маркетингу як попит, запити, бажання, ринок, покупка, обмін, угода.

В управлінні маркетингом застосовується комплекс маркетингових прийомів, що у закордонній літературі одержав назву «Маркетинг – Мікс». Відповідно до цієї концепції в комплекс маркетингу входить чотири напрямки. «Маркетинг-Мікс» – це складена з цих напрямків суміш. Найкраще сутність цього елементу маркетингової стратегії висвітлено в книзі Н.Бодена «Концепції маркетинг-мікс».

Маркетинг-мікс (продукт, ціна, місце й просування товару) є ядром маркетингу. Іноді не маркетингологи вважають, що маркетинг – усього лише заходи щодо просування товарів, які випускає підприємство, забуваючи, що все починається із продукту й послуг, які, як правило, у сукупності й формують пропозицію.

Основа маркетингу – визначення позицій марки на ринку. Зрозуміло, справа не в словах, але маркетинголог повинен чітко уявляти собі, на кого розрахована його марка, чому її будуть купувати й з ким доведеться конкурувати. Маркетинг, незважаючи на свою соціальність, все одно орієнтований на вартість, а точніше – на прибуток підприємства. Система

цінностей споживачів (те, що вони вважають вартим своїх трат, що є найбільш значимим) міняється кожні десять років. Однак маркетологи, говорячи про вартість, найчастіше мають на увазі різноманітне зниження цін. Сучасні технічні й інформаційні системи зближують виробників і споживачів, однак, ці зв'язки стають все більш і більш різноманітними й складними. Виникнення системи «ефективної відповіді споживачеві» – відповідь на виклик часу, що вимагає переосмислення менеджерами взаємин з роздрібною торгівлею, посередниками й конкурентами. Просування товару на ринку передбачає ефективні контакти виробника з покупцями.

Вибір певної організаційної структури залежить від цілей фірми та умов середовища, як зовнішнього (конкуренти, правові норми, що діють на ринку, платоспроможність покупців), так і внутрішнього (кількість продуктів, наявні канали збуту, фінансові ресурси фірми тощо).

Організація маркетингу – це структура управління маркетинговими функціями, яка встановлює підпорядкованість і відповідальність за реалізацію поставлених цілей і виконання завдань.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Розкрийте сутність менеджменту.
2. Назвіть основні підходи до визначення менеджменту.
3. Яка необхідність розвитку менеджменту в Україні?
4. Які функції менеджменту Ви знаєте? У чому полягає різниця між загальними і конкретними функціями менеджменту?
5. Чому персонал – основний фактор організації?
6. Що таке керівництво в організації?
7. Які відмінності між менеджером та лідером?
8. Охарактеризуйте основні стилі керівництва.
9. Розкрийте зміст основних визначень маркетингу.
10. Що таке товар?
11. Дайте визначення поняття «система засобів маркетингу».
12. Охарактеризуйте основні елементи концепції «4Р».

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Менеджмент – це:

- а) діяльність з координації роботи інших людей;
- б) вміння досягати поставленої мети, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей;
- в) сукупність усіх видів і форм управління підприємством;
- г) усі відповіді правильні.

2. Організація – це:

- а) процес визначення ієрархічної драбини управління;
- б) процес узгодження дій між керівником і виконавцями;

- в) процес створення функціональних відділів і виробничих підрозділів;
- г) процес координації завдань підприємства і дій працівників.

3. Сутність організації полягає у:

а) наявності групи людей, які працюють разом для досягнення спільної мети;

- б) наявності групи людей, об'єднаних спільними інтересами;
- в) колективному виробництві товарів і послуг;
- г) колективному керівництві людьми суспільними процесами.

4. Продуктом праці менеджера є:

- а) товари і послуги;
- б) управлінські рішення;
- в) наукові рішення;
- г) нематеріальні послуги.

5. Мотивація – це:

а) пошук шляхів задоволення особистої зацікавленості працівників фірми;

б) процес спонукання себе або інших до діяльності заради спільної мети організації;

- в) процес визначення матеріальних і моральних стимулів до праці;
- г) процес вивчення потреб своїх підлеглих і розробка індивідуальних стимулів, що спонукають їх до трудової активності.

6. Що є основним у визначенні суті маркетингу?

- а) збут товарів;
- б) зниження витрат виробництва;
- в) підвищення якості життя;
- г) задоволення потреб споживачів.

7. Без забезпечення якого процесу маркетингова діяльність фірми втрачає для неї будь-який сенс:

- а) виявлення потреб;
- б) пошук нових способів задоволення традиційних потреб;
- в) обмін;
- г) створення потреб.

8. Підприємство має імідж прогресивного, орієнтованого на маркетинг. Це означає, що діяльність даного підприємства характеризує вислів:

- а) у центрі його уваги – удосконалення методів продажу;
- б) у центрі його уваги – вивчення потреб підприємства;
- в) його товари продають самі себе;
- г) правильної відповіді немає.

9. Щоб маркетингова діяльність фірми була ефективнішою, складові комплексу маркетингу мають:

- а) вдало доповнювати один одного;
- б) вдало замінювати один одного;
- в) бути незалежним один від одного;
- г) зв'язок між факторами є несуттєвим.

10. «4 Р» споживача включає:

- а) продукт, ціну, місце, засоби просування;
- б) товар, ціну, методи просування, ринок;
- в) споживачів, посередників, виробників, організації;
- г) потреби, витрати, вигода, комунікацію.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Мотивація як функція менеджменту – це проектування структури організації, визначення конкретних завдань, розподіл їх між працівниками.

2. Авторитарне управління передбачає: керівник сам визначає групові цілі, сам приймає рішення, на підлеглих діє, головним чином, наказом, розпорядженням, які не підлягають обговоренню.

3. Організація як функція менеджменту – це створення системи стимулів, завдяки якій дії працівників будуть спрямовані на досягнення поставленої мети.

4. Демократичне управління передбачає: керівник мобілізує групу на колективну розробку рішень і колективну їх реалізацію, організовує систематичний обмін інформацією, думками, на підлеглих діє переконаннями, порадами, аргументами.

5. Ключовий елемент комплексу маркетингу, складовими якого є дизайн, колір, упаковка, розмір, сервіс, торгова марка та асортимент – це товар.

Творчі завдання:

1. Яку мотивацію Ви б запропонували рекламній компанії для покупки даних товарів (послуг):

- а) комп'ютера;
- б) послуги з нагляду за дітьми;
- в) підручника з економічної теорії;
- г) спортивного взуття;
- д) поліса задля здійснення стоматологічних послуг.

2. На Вашому підприємстві зростає плинність кадрів. Значна кількість кваліфікованих працівників почала звільнятися з підприємства. Які заходи Ви застосуєте для зменшення плинності кадрів?

3. Поясніть на прикладах вислів: «Покупець завжди правий». Чому подібний підхід набуває особливої актуальності в умовах насиченого ринку і загострення конкуренції?

4. Поясніть як пов'язані менеджмент і продуктивність праці на підприємстві.

5. Проаналізуйте на прикладах позитивні та негативні наслідки популярності товарних марок.

6. Виконайте вправу-гру «Наш маркетинговий відділ»:
- 1) розробіть товарну марку, логотип і девіз Вашого підприємства;
 - 2) визначте, з яким сегментом ринку Ви будете працювати – для кого призначена Ваша продукція, хто Ваші споживачі;
 - 3) запропонуйте основні шляхи вивчення попиту на Вашу продукцію;
 - 4) визначте, яка система реалізації найбільше підходить для продукції Вашого підприємства;
 - 5) підготуйте зразки реклами Вашої продукції.

Вправа 1. Систематизуйте змінні сегментування відповідно до граф таблиці.

Демографічні	Психографічні	Географічні	Ставлення до вибору

- 1) вік;
- 2) розмір сім'ї;
- 3) стиль життя;
- 4) ступінь потреби в продукті;
- 5) регіон;
- 6) щільність населення;
- 7) стать;
- 8) професія;
- 9) особисті якості;
- 10) чисельність населення;
- 11) рівень доходів;
- 12) клімат;
- 13) місто або сільська місцевість;
- 14) пошук зиску при покупці виробу.

ТЕМА 7

КОНКУРЕНЦІЯ ТА МОНОПОЛІЯ В РИНКОВІЙ СИСТЕМІ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Конкуренція, її сутність і функції. Види конкуренції.
2. Методи конкурентної боротьби. Цінова і нецінова конкуренція.
3. Форми конкуренції і моделі ринків (чиста конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія).
4. Держава як регулятор конкурентних відносин. Антимонопольна політика і антимонопольне законодавство.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Конкуренція – це економічне змагання за досягнення кращих результатів у галузі будь-якої діяльності, боротьба товаровиробників за найбільш вигідні

умови виробництва і збуту товарів, одержання максимального прибутку. Доцільно розглянути основні функції конкуренції та її види. Методи конкурентної боротьби поділяють на добросовісні й недобросовісні (нечесні). Добросовісна конкуренція поділяється на цінову і нецінову.

Залежно від того, яким чином конкурують між собою учасники ринкових відносин, розрізняють досконалу (чисту) і недосконалу конкуренцію та відповідні ринки: ринок чистої конкуренції і ринок недосконалої конкуренції. Чим менший вплив окремих товаровиробників на ціну продукції, тим більш конкурентним (досконалим) вважається ринок. За умови, коли виробництво в певній галузі монополізоване одним великим підприємством, - конкуренція відсутня.

За формами конкуренції економічна теорія виділяє чотири моделі ринку:

- 1) чиста конкуренція;
- 2) монополістична конкуренція;
- 3) олігополія;
- 4) чиста монополія.

Конкуренція за своєю природою явище суперечливе. Суперечливість ця полягає в тому, що кожен власник прагне до монополії, бо вона гарантує високі прибутки, суспільство ж у цілому від монополії (в більшості випадків) має збитки й тому прагне усунути або обмежити її. Саме тому держава повинна виступати регулятором конкурентних відносин. Монопольна (ринкова) влада полягає у здатності впливати на ринкову ціну.

Уперше антимонопольні заходи були вжиті наприкінці XIX - на початку XX ст. у США, Канаді, Австралії. Функції контролю за дотриманням антимонопольного законодавства в Україні покладені на Антимонопольний комітет, який був створений у 1992 році, та його територіальні відділення.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Розкрийте сутність та визначте основні риси конкуренції.
2. Перелічіть основні функції конкуренції.
3. Які вам відомі форми конкуренції?
4. Охарактеризуйте сучасні методи конкурентної боротьби.
5. Розкрийте вплив міжгалузевої і галузевої конкуренції на ціноутворення.
6. Назвіть основні види ринкових структур.
7. Дайте порівняльну характеристику досконалої і монополістичної конкуренції.
8. На який орган влади в Україні покладено функцію контролю за дотриманням антимонопольного законодавства?
9. Назвіть основні функції Антимонопольного комітету України.
10. Наведіть приклад ринку олігополії.
11. Які моделі ринкових структур відносяться до ідеальних? Обґрунтуйте відповідь.
12. Назвіть основні бар'єри входу до галузі та охарактеризуйте їх.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Досконала конкуренція – це модель ринку, яка характеризується:

- а) великою кількістю конкуруючих форм, що виробляють однорідну продукцію;
- б) великою кількістю конкуруючих фірм, що виробляють диференційовану продукцію;
- в) невеликою кількістю конкуруючих фірм;
- г) наявністю однієї великої фірми і декількох невеликих фірм.

2. Нецінова конкуренція передбачає, що фірми при суперництві між собою не використовують:

- а) рекламу;
- б) упаковку та дизайн продукції;
- в) підвищення продуктивності праці;
- г) торгову марку.

3. Як називається економічна ситуація, коли продавцем якоїсь продукції є тільки одне підприємство:

- а) монополія;
- б) олігополія;
- в) монопсонія;
- г) дуополія.

4. Цінова дискримінація – це:

- а) збільшення прибутку за рахунок встановлення більш високих цін на товари;
- б) диференціація заробітної плати робітників фірми;
- в) підвищення ціни на товари більш високої якості;
- г) продаж за різними цінами однієї й тієї ж продукції різним покупцям.

5. Міжгалузєва конкуренція здійснюється у формі:

- а) переливання капіталів між різними стадіями процесу виробництва;
- б) впровадження досягнень науки і техніки, зниження витрат виробництва, підвищення якості продукції;
- в) стихійної міграції капіталів із галузей з низькою до галузей з високою нормою прибутку;
- г) стихійної міграції робочої сили з одного регіону в інший в межах глобальної економіки.

6. Монополія, яка виникає внаслідок того, що єдина фірма забезпечує ринок деяким товаром або послугою з меншими витратами, ніж це зробили б дві чи більше фірм, є:

- а) простою;
- б) легальною;
- в) нелегальною;
- г) природною.

7. Важливою рисою олігополістичної конкуренції є:

- а) наявність великої кількості фірм-виробників певного товару;
- б) наявність фірм, які випускають диференційовані товари;
- в) наявність у галузі обмеженої кількості великих фірм, що випускають стандартизовані або диференційовані товари;
- г) концентрація виробництва у одного виробника.

8. Недосконала конкуренція — це:

- а) забруднення великими підприємствами навколишнього середовища;
- б) будь-яке монопольне втручання у процес ціноутворення;
- в) встановлення державного контролю за рівнем товарних цін;
- г) використання у конкурентній боротьбі «промислового шпіонажу».

9. Можливості монополіста встановлювати ціну на власну продукцію:

- а) нічим не обмежені;
- б) обмежені конкуренцією на ринку;
- в) обмежені лише попитом споживачів;
- г) обмежені доходами монополіста.

10. Європейська антимонопольна політика спрямована на:

- а) захист прав та інтересів споживачів;
- б) боротьбу з іноземними монополіями;
- в) протидію зловживанню монопольною владою;
- г) усунення домінування окремих суб'єктів господарювання.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Цінова дискримінація – це принцип ціноутворення, відповідно до якого фірма встановлює різні ціни на однакову продукцію, причому різниця у цінах не зумовлена різницею у витратах.

2. Діяльність природних монополій, а особливо їхня цінова політика регулюється державою.

3. Американська система конкурентної політики має регулятивний характер і спрямована проти недобросовісних монополістичних прийомів.

4. Монопольне становище є бажаним для кожного підприємця.

5. Наслідком концентрації виробництва є концентрація капіталу.

Творчі завдання:

1. На основі переваг і недоліків цінової та нецінової конкуренції визначте метод конкурентної боротьби, який би Ви обрали, діючи на олігопольному ринку гетерогенної продукції. Відповідь обґрунтуйте.

2. Лікар призначив пацієнту А, який має високий рівень доходу, плату за прийом у розмірі 60 грн. Пацієнт В, пенсіонер, за аналогічний прийом та консультацію сплатив лише 40 грн. Чи буде ціновою дискримінацією ситуація, коли лікар призначає вищу плату за свої послуги пацієнтам з вищим рівнем доходу? Поясніть чому.

3. Проаналізуйте та розкрийте на конкретних прикладах основні форми трансформації монополії у конкуренцію за умов глобалізації, і навпаки.

4. Чи є, на Вашу думку, можливість розвитку конкуренції у галузях із природними монополіями? Відповідь обґрунтуйте.

5. Чи можна, на Вашу думку, вважати ринок конкурентним, якщо ціна на ньому визначається всіма покупцями і продавцями? Відповідь обґрунтуйте.

6. Розкрийте сутність та проблеми регулювання природних монополій в Україні. Якими, на Вашу думку, можуть бути шляхи вирішення цих проблем?

7. На початку ХХ ст. президент США Т. Рузвельт, виступаючи перед Конгресом США, заявив, що «трести є диявольськими монстрами, створеними товариством одержимих. З одного боку, я розтоптав би їх ногами, а з іншого – не так швидко».

Чому, на Вашу думку, висловлювання президента США щодо монополістичних об'єднань того часу є таким неоднозначним?

Практичне завдання:

У вигляді таблиці показати види конкурентних ринків, дати їх порівняльну характеристику, навести приклади.

ТЕМА 8

МАКРОЕКОНОМІКА, ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ПОКАЗИКИ РОЗВИТКУ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Макроекономіка як наука. Практична функція макроекономіки. Об'єкт і предмет макроекономіки.

2. Суть і види суспільного відтворення. Суспільний продукт і його форми.

3. Система національних рахунків як міжнародний стандарт макроекономічного рахівництва.

4. Показники системи національних рахунків та методи їхнього обчислення.

5. Національне багатство, його сутність та структура.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

У своїй основі економіка є емпіричною наукою. Спочатку вона допомагає пояснити світ навколо нас, а далі – виробити економічну політику, що ґрунтується на міцних економічних засадах і може підняти життєвий рівень

людей в країні та за її межами. Студент повинен визначити місце макроекономіки в системі наук. Необхідно зазначити, що суперечності між суспільними потребами та економічними ресурсами – головна проблема макроекономіки. Зрозуміти роль макроекономіки в житті суспільства означає з'ясувати її практичну функцію. В її основі лежить фундаментальна суперечність суспільства: суперечність між матеріальними потребами людей та економічними ресурсами, які слугують засобами для задоволення цих потреб. В умовах обмеженості ресурсів і безмежності потреб зростання ефективності економіки є єдиним способом підвищення рівня задоволення матеріальних потреб. Таким чином, обумовлюється потреба в дослідженні способів підвищення ефективності економіки та головного завдання макроекономіки.

Студент повинен дати визначення об'єкта і предмета макроекономіки. Необхідно засвоїти особливості змішаної економічної системи як об'єкта макроекономіки, її моделі. Визначити суб'єктів змішаної економіки. Проаналізувати механізм функціонування економіки як предмета макроекономіки.

У будь-якому суспільстві безперервне споживання людьми благ з метою задоволення своїх особистих і виробничих потреб зумовлює необхідність безперервного відновлення виробництва, тобто відтворення благ. Будь-який процес виробництва має бути безперервним, тобто повинен періодично проходити одні й ті самі стадії.

Відтворення – це постійне відновлення та повторення процесу виробництва.

Економічне відтворення – це процес, в якому виробництво, розподіл, обмін та споживання постійно повторюються та відновлюються через результат виробництва – продукт, через відновлення ресурсів, якщо ці ресурси є відновлювальними, та залучення нових невідновлювальних ресурсів, а також через відновлення та розвиток форм та методів праці.

Розрізняють наступні види економічного відтворення:

1. Просте відтворення.
2. Звужене відтворення.
3. Розширене відтворення економіки.

Результати суспільного відтворення відображає ціла низка показників. Суспільний продукт є результатом продуктивного функціонування всієї економіки суспільства, усіх його ланок і сторін. Сукупний суспільний продукт – це виражений у ринкових цінах обсяг товарів і послуг, що створені протягом певного періоду (як правило, року).

Існують два методи обчислення суспільного продукту – система балансу народного господарства (БНГ) і система національних рахунків (СНР). Зараз майже всі країни світу використовують систему національних рахунків.

Головними показниками системи національних рахунків є валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП). Валовий внутрішній продукт (ВВП) являє собою сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у поточному періоді на території країни, незалежно від

національної належності підприємств. Обчислення ВВП ускладнюється інфляцією (зростанням цін), яка властива всім країнам з ринковою економікою. У зв'язку з цим розрізняють поняття номінального і реального ВВП.

Номінальний ВВП – це обсяг виробництва, обчислений за діючими, фактичними цінами. В умовах інфляції він завищує результати економіки і потребує коригування. Реальний ВВП – це обсяг виробництва, вартість якого скоригована на величину річного зростання цін.

Валовий національний продукт характеризує сукупну вартість кінцевих товарів і послуг, створених за певний період вітчизняними підприємствами в країні і за її межами. У системі національних рахунків існує також низка інших взаємопов'язаних макроекономічних показників, які можуть бути розраховані на основі ВВП (а також ВНП).

Національний дохід – це сукупний дохід в економіці, який отримують власники факторів виробництва: праці, капіталу, землі підприємницького хисту.

Національне багатство безпосередньо пов'язане з виробництвом національного продукту і його відтворенням. Воно зростає і збільшується насамперед за рахунок національного продукту, який відтворюється на розширеній основі. Завершити вивчення даної теми слід розглядом поняття «національне багатство» та його структури.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Дайте визначення макроекономіки.
2. Охарактеризуйте становлення та розвиток макроекономіки.
3. В чому полягає зміст економічного відтворення?
4. Назвіть і охарактеризуйте види відтворення.
5. Дайте характеристику основних показників, що визначають результати суспільного відтворення.
6. В чому полягає зміст БНГ?
7. Дайте порівняльну характеристику обсягів внутрішнього і національного виробництва.
8. Які існують методи обчислення ВВП?
9. Чим відрізняється номінальний ВНП від реального?
10. Дайте визначення валової доданої вартості.
11. Чим відрізняється ВВП від ВНП?
12. Дайте визначення показників чистого внутрішнього продукту (ЧВП) та чистого національного доходу (ЧНД). Яка різниця між показниками на валовій та чистій основі?
13. Дайте визначення трансфертів та охарактеризуйте їхню структуру.
14. У чому сутність національного багатства?
15. Назвіть основні елементи національного багатства.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Припустимо, що ціни зростають, а випуск продукції не змінюється.

За цих умов номінальний ВВП, що вимірюється у поточних цінах, буде:

- а) збільшуватись;
- б) незмінним;
- в) зменшуватись;
- г) служити причиною падіння цін.

2. Дохід українських робітників, які працюють за наймом в Італії, враховується при обчисленні:

- а) ВВП Італії;
- б) ВВП України;
- в) ВНП Італії;
- г) усі відповіді правильні.

3. Який з перерахованих нижче показників найбільше підходить для характеристики економічного зростання:

- а) темпи зростання номінального ВВП країни;
- б) темпи зростання реального ВВП країни;
- в) темпи зростання реального ВВП країни з розрахунку на душу населення;
- г) темпи зростання номінального ВВП країни з розрахунку на душу населення.

4. Який елемент входить в обчислення ВВП за витратами:

- а) фонд оплати праці;
- б) внутрішні приватні інвестиції;
- в) амортизаційні відрахування;
- г) рентні платежі.

5. Чистий внутрішній продукт (ЧВП) розраховується як:

- а) ВВП мінус амортизаційні відрахування;
- б) ВВП мінус непрямі податки;
- в) ВВП плюс амортизаційні відрахування;
- г) ВВП мінус ВНП.

6. Об'єктом макроекономічного аналізу виступає:

- а) економічний закон;
- б) економічний процес;
- в) економічні відносини;
- г) економічна система.

7. Національний дохід – це:

- а) чистий внутрішній продукт – непрямі податки на бізнес;
- б) чистий внутрішній продукт + непрямі податки на бізнес;
- в) ВВП – амортизаційні відрахування;
- г) ВВП – непрямі податки на бізнес.

8. Що не входить у розрахунок ВВП за доходами:

- а) заробітна плата;
- б) чистий експорт;
- в) амортизація;
- г) рента.

9. Номінальний ВВП визначається за цінами:

- а) поточного року;
- б) попереднього року;
- в) наступного року;
- г) базового року.

10. Із запропонованих нижче визначень категорії «валовий національний продукт» виберіть найкраще. ВВП – це:

- а) ринкова вартість всіх кінцевих товарів і послуг, вироблених на території країни вітчизняними та іноземними виробниками впродовж календарного року;
- б) ринкова вартість всіх кінцевих товарів і послуг, вироблених вітчизняними виробниками на території країни і за кордоном впродовж календарного року;
- в) ринкова вартість всіх товарів і послуг, вироблених вітчизняними виробниками на території країни впродовж календарного року;
- г) ринкова вартість всіх товарів і послуг, вироблених вітчизняними та іноземними виробниками на території країни на протязі календарного року.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Додана вартість включає заробітну плату найманих працівників, але не включає прибуток підприємців.
2. Особисті заощадження враховуються при визначенні ВВП за методом потоку витрат.
3. Обсяг національного доходу, виробленого в країні за рік, називають потенційним національним доходом.
4. Показник обсягу ВВП на одну особу надає достовірну інформацію щодо рівня добробуту населення певної країни.
5. Якщо за рік рівень цін і номінальний обсяг ВВП зросли в однаковій пропорції, то реальний ВВП залишився незмінним.

Творчі завдання:

1. Поясніть, як зміняться ВВП та ВНД Швеції, Китаю, України та Норвегії, якщо шведські туристи заплатять у китайському ресторані в Києві за страву з норвезької сьомги.

У країні склалася ситуація, за якої ВВП перевищує ВНД. Чи могли, на вашу думку, спричинити таку ситуацію: 1) від'ємні чисті трансферти, отримані з-за кордону; 2) від'ємні чисті факторні доходи, отримані з-за кордону?

Завдання на встановлення відповідності:

1. Установіть відповідність між назвами макроекономічних показників та їхніми визначеннями.

1	Валовий внутрішній продукт (ВВП)	А	Сумарна додана вартість усіх галузей та економіки в цілому, яку обчислюють у базисних цінах, що не включають податків на продукти, але включають субсидії на їх виробництво
2	Валова додана вартість	Б	Сумарний дохід країни від використання національних ресурсів як у межах своєї країни, так і за кордоном
3	Валовий національний продукт (ВНП)	В	Витрати коштів на відтворення спожитого основного капіталу та на приріст запасів основного й оборотного капіталів за рахунок чистих інвестицій
4	Валовий національний дохід	Г	Вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених на території певної країни за певний період, як правило, за рік, як національними, так й іноземними факторами виробництва
5	Валові інвестиції	Д	Вартість у сіх кінцевих товарів і послуг, вироблених національними факторами виробництва як у межах своєї країни, так і за її межами за певний проміжок часу, як правило, за рік
6	Чистий внутрішній продукт (ЧВП)	Е	Частина валового внутрішнього продукту, що остаточно виходить за межі поточного виробництва і використовується для споживання, нагромадження, експорту, а також для заміщення спожитих засобів виробництва
7	Кінцевий продукт	Є	Вартісна оцінка річного продукту внутрішньої економіки, розрахована не на валовій, а на чистій (без амортизації) основі

2. Установіть відповідність між макроекономічними показниками та формулами їхнього обчислення.

1	Валовий внутрішній продукт	А	ЧНП - $T_{нч}$
2	Валові інвестиції	Б	ВНП - А
3	Чистий національний продукт	В	$A + I_{ч}$
4	Національний дохід	Г	$C + I_{в} + G + NE$

Задачі:

1. Припустимо, що внутрішнє виробництво країни із закритою приватною економікою включає два товари: А і В, де А – споживчі товари, В – засоби виробництва (інвестиційні товари). У t-му році було вироблено 1000 одиниць товару А (ціна одиниці – 5 умовних грошових одиниць) і 400 одиниць товару В (ціна одиниці – 25 умовних грошових одиниць). У кінці t-го року 5 одиниць товару В мають бути замінені новими внаслідок їх зношення. Розрахуйте обсяг: 1) ВВП; 2) ЧВП; 3) споживання; 4) валових інвестицій; 5) чистих інвестицій.

2. Припустімо, що результати економічної діяльності України за рік характеризуються показниками, що наводяться в таблиці (млрд. грн.):

	Показники	Сума
1	Валовий випуск	107956,1
2	Податки на виробництво та імпорт	9492,3
3	Зарплата найманих працівників	31000,9
4	Податок на бізнес	12745,1
5	Рента	577
6	Споживання домашніх господарств	46808
7	Державні закупівлі	11664,8
8	Імпорт	13860,1
9	Проміжне споживання	54671,6
10	Субсидії на виробництво та імпорт	177,8
11	Валовий прибуток	17750,7
12	Субсидії на бізнес	335,7
13	Чисті %	861
14	Амортизація	263,3
15	Експорт	18428

Використовуючи табличні показники, обчисліть: а) ВВП за виробничим методом; б) ВВП за розподільчим методом (за доходами); в) ВВП за методом кінцевого використання (за витратами).

3. За даними таблиці обчислити значення номінального ВВП у 2013 та 2014 рр., реального ВВП у 2014 р., прийнявши 2013 р. за базисний, величину дефлятора ВВП у 2014р.

Товар	2013 рік		2014 рік	
	Ціна, тис. гр. од.	Кількість, тис. шт	Ціна, тис. гр. од.	Кількість, тис. шт
Кондиціонери	1,5	8	1,8	7
Пилососи	1	21	1,2	19

ТЕМА 9

ЗАГАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Зміст і типи економічного зростання. Фактори економічного зростання.
2. Сутність та фази економічного циклу. Види економічних циклів. Причини циклічних коливань в економіці.
3. Зайнятість та безробіття в ринковій економіці. Види безробіття. Наслідки впливу безробіття на економіку.
4. Сутність, причини та види інфляції. Соціально-економічні наслідки інфляції. Інфляційні процеси в економіці України.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Протягом останніх десятиліть однією з найважливіших довгострокових цілей економічної політики уряду будь-якої країни є стимулювання економічного зростання, підтримка його темпів на стабільному та оптимальному рівні. Вивчення цієї теми слід розпочати із з'ясування сутності категорій «розширене відтворення», «економічне зростання», «економічний розвиток», визначення відмінностей між ними.

Далі необхідно розглянути типи економічного зростання – екстенсивний, інтенсивний, регресивний. Нині в розвинутих країнах переважає інтенсивний шлях економічного розвитку. В Україні після тривалого спаду виробництва необхідно підготувати матеріальну базу для інтенсивного економічного зростання. Також слід звернути увагу на рушійні сили та фактори (економічні та неекономічні) економічного зростання.

Важливою особливістю ринкової економіки є її нестабільність. Економічне зростання час від часу чергується з процесами спаду обсягів виробництва. Такі періодичні коливання свідчать про циклічний характер економічного розвитку. Економічний цикл – це послідовність піднесень і спадів економічної активності протягом кількох років, тобто це рух суспільного виробництва від однієї кризи до наступної, який постійно повторюється.

Студентам треба розглянути сутність економічного циклу, його фази, види економічних циклів, причини циклічних коливань в економіці. Економічний цикл включає такі фази: кризу, депресію, поживлення та піднесення. Органічна цілісність циклу виявляється в тому, що в кожній з його фаз формуються умови для переходу до іншої.

Зайнятість – це сукупність економічних, правових, соціальних, національних та інших відносин, пов'язаних із забезпеченням працездатних осіб робочими місцями та їхньою діяльністю з метою одержання доходу.

Відповідно до законодавства України, зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.

Розрізняють такі види зайнятості: повна зайнятість; неповна зайнятість; часткова зайнятість.

Рівень зайнятості – це відносний показник, що відображає її поширеність і визначається як відношення чисельності зайнятих до загальної чисельності населення віком 15-70 років.

Безробіття – соціально-економічне явище, пов'язане з перевищенням пропозиції робочої сили відносно попиту на неї, стан незайнятості частини економічно активного населення.

Відповідно до законодавства України, безробітними вважаються працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають підходящої роботи, заробітку, зареєстровані у державній службі зайнятості та отримують відповідну грошову допомогу, дійсно шукають роботу та здатні братися до неї. Основними видами безробіття є фрикційне,

структурне, циклічне. Фрикційне і структурне безробіття становлять природне безробіття.

В умовах ринкової економіки повна зайнятість не означає відсутності безробіття. Західні економісти доводять, що повна зайнятість досягається тоді, коли рівень безробіття не перевищує природного рівня. А в даний час вважається, що природний рівень безробіття дорівнює приблизно 5-6 % робочої сили. Отже, якщо 94-95 % робочої сили країни зайняті, то існує повна зайнятість. Таку форму повної зайнятості прийнято називати нормативно ринковою.

Економічні наслідки безробіття виражаються через закон Оукена. Закон Оукена стверджує, що на кожен 1% зростання безробіття, коли рівень безробіття перевищує природне безробіття, знижується ВВП на 2,5%. Якщо рівень безробіття перевищує норму природного безробіття, то в країні існує неповна зайнятість.

Соціальні наслідки безробіття:

1. Зниження життєвого рівня працівника.
2. Зниження кваліфікації.
3. Погіршення фізичного і психологічного стану людини.
4. Втрата самоповаги та формування почуття непотрібності.

Держава проводить активну політику на ринку праці. При цьому значну роль відіграє державна служба зайнятості. Поряд з державними, існують і недержавні агентства і бюро з найму.

В інтересах створення нормальних умов для відтворення населення і робочої сили складовим елементом соціальної політики української держави мають бути дійові й ефективні заходи щодо оптимізації диференціації доходів відповідно до західноєвропейських стандартів.

Наступним етапом є вивчення сутності, причин та видів інфляції. Інфляція – це процес зменшення купівельної спроможності грошової одиниці, знецінення грошей, що супроводжується зростанням цін на товари і послуги.

Види інфляції доцільно розглядати за наступним ознаками: залежно від переважаючого впливу факторів; за темпами зростання; за характером прояву; за ступенем прогнозування; за співвідношенням темпів зростання цін на товари. Рівень інфляції можна обчислити за допомогою індексу цін. Завершити вивчення даної теми слід соціально-економічними наслідками інфляції та оцінкою інфляційних процесів в економіці України.

Питання для самоперевірки і самоконтролю:

1. Що таке «економічне зростання»?
2. Які є типи економічного зростання? Охарактеризуйте їх.
3. Чому в реальній економіці екстенсивний та інтенсивний типи економічного зростання практично не проявляються в чистому вигляді?
4. Поясніть фактори впливу на економічне зростання.
5. Охарактеризуйте рушійні сили економічного зростання.
6. Як вимірюється та оцінюється динаміка економічного зростання?

7. Яка економічна природа циклу?
8. Охарактеризуйте фази економічного циклу.
9. Які є види економічних циклів?
10. Назвіть причини циклічних коливань в економіці.
11. Що таке зайнятість з економічної точки зору?
12. Як Ви розумієте причину безробіття?
13. Які види безробіття Ви знаєте?
14. Як вимірюється рівень безробіття?
15. Сформулюйте закон Оукена.
16. У чому полягає суть проблеми зайнятості населення?
17. Що таке природне безробіття? Як воно співвідноситься зі станом повної зайнятості в економіці?
18. У чому суть інфляції?
19. Охарактеризуйте соціально-економічні наслідки інфляції.
20. Які причини інфляції в Україні Ви можете назвати?

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Економічний цикл характеризується:

- а) падінням пропозиції;
- б) зміною загального рівня цін;
- в) зростанням рівня безробіття;
- г) періодичним зростанням і падінням ділової активності.

2. Матеріальною основою коротких циклів є:

- а) масове оновлення капітальних благ;
- б) процеси, що відбуваються у сфері грошових відносин;
- в) науково-технічні відкриття;
- г) посилення регулюючої ролі держави в економіці.

3. Автором теорії довгих хвиль є:

- а) Дж. Кейнс;
- б) К. Жугляр;
- в) Дж. Кітчин;
- г) М. Кондратьєв.

4. До внутрішніх причин циклічних коливань не належить:

- а) суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення його результатів;
- б) співвідношення оптимізму і песимізму в економічній діяльності людей;
- в) освоєння нових територій;
- г) надлишок заощаджень і нестача інвестицій у виробництво.

5. Який з нижче вказаних видів зайнятості характеризується вимушеними адміністративними відпустками:

- а) неповна зайнятість;
- б) раціональна зайнятість;

- в) повна зайнятість;
- г) часткова зайнятість.

6. За законом Оукена, перевищення фактичного безробіття над його природним рівнем на 2% означає, що відставання фактичного обсягу ВВП від потенційного становитиме:

- а) 2,5%;
- б) 3%;
- в) 4%;
- г) 5%.

7. Олесі, Ігорю, Ларисі і Петру по 20 років. Олеся – домогосподарка, яка виховує дитину. Ігор – студент університету. Лариса, що активно шукала роботу торік, втратила надію її знайти й припинила пошуки, хоча, як і раніше, хоче працювати. Петро не працює, перебуває на обліку в службі зайнятості. Згідно з українським законодавством безробітними є:

- а) усі четверо;
- б) лише Петро;
- в) лише Лариса;
- г) Лариса і Петро.

8. Робітник втративши роботу із-за спаду в економіці попадає в категорію безробітних, охоплених:

- а) структурним безробіттям;
- б) фрикційним безробіттям;
- в) циклічним безробіттям;
- г) всі відповіді не вірні.

9. За темпами зростання цін розрізняють:

- а) інфляцію попиту та інфляцію пропозиції;
- б) очікувану та неочікувану інфляцію;
- в) відкриту та приховану інфляцію;
- г) повзучу, галопуючу, гіперінфляцію.

10. Інфляція пропозиції може бути зумовлена:

- а) збільшенням державних замовлень;
- б) скороченням імпортованих закупівель;
- в) збільшенням витрат виробництва;
- г) всі відповіді правильні.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. До прихованого безробіття в українській економіці кінця 2008-2009 рр. можна зарахувати працівників, які перебували в цей час у примусових відпустках без збереження або із частковим збереженням заробітної плати.

2. Наявність циклічного безробіття означає, що фактичне безробіття перевищує його природний рівень.

3. Відкрита інфляція характеризується стримуванням державою зростання цін та доходів.

4. Гіперінфляція характеризується зростанням загального рівня цін на 1-2% щодня.

5. Збалансована інфляція має місце тоді, коли співвідношення цін товарів з різних товарних груп не змінюється.

Завдання на встановлення відповідності:

1. Установіть відповідність між причинами циклів та їхніми видами:

1	Зміна базових технологій, джерел енергії, об'єктів інфраструктури	А	Короткі цикли Джозефа Кітчина
2	Періодичне оновлення основного капіталу	Б	Середні цикли Клементя Жугляра
3	Коливання запасів золота	В	Будівельні цикли Саймона Кузнеця
4	Періодичне оновлення житла та деяких типів виробничих споруд	Г	Довгі цикли Миколи Кондратьєва

Задачі:

1. В умовній країні рівень фактичного безробіття становить 8%, рівень фрикційного безробіття дорівнює 2%, а рівень структурного безробіття – 4%. Обчисліть у відсотках, яким буде відповідно до закону Оукена відставання фактичного ВВП від його потенційного рівня, якщо коефіцієнт Оукена дорівнює 3.

Творчі завдання:

1. Чому державі недоцільно боротися з фрикційним та структурним безробіттям? Відповідь обґрунтуйте.

2. Які позитивні наслідки має економічна криза? Відповідь обґрунтуйте на прикладі будь-якої країни.

3. У країні економічний спад. Масово банкрутують підприємства, скорочуються обсяги виробництва, зростає рівень безробіття. Ситуація ускладнюється високим рівнем інфляції. Які заходи, на Вашу думку, слід застосовувати уряду в цій ситуації та до яких можливих наслідків це призведе? Відповідь обґрунтуйте.

ТЕМА 10

ФІНАНСОВА СИСТЕМА КРАЇНИ. ПОДАТКИ ТА ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Суть фінансів і фінансової системи. Основні функції фінансів.
2. Державний бюджет. Бюджетний дефіцит і державний борг.
3. Суть та функції податків.
4. Податкова система, її роль в економічному, соціальному зростанні держави.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Вивчення даної теми слід розпочати з розгляду фінансових відносин, що виникають при розподілі і перерозподілі валового національного продукту. Фінансові відносини надзвичайно різноманітні, але їх можна класифікувати за певними ознаками. Цей поділ знаходить відображення у побудові фінансової системи. Фінансова система – це сукупність окремих сфер фінансових відносин, які пов'язані між собою, їм притаманні централізовані або децентралізовані фонди грошових коштів, є відповідний апарат управління та правове забезпечення.

Формування налагодженої та ефективно функціонуючої фінансової системи – відповідальне і складне завдання, вирішення якого потребує багато часу. Фінансова система України знаходиться на етапі становлення і вдосконалення. Найважливішими проблемами її розвитку є:

- зміцнення фінансів суб'єктів господарювання з метою посилення мотивацій до ефективної роботи, інвестиційної діяльності;
- налагодження фінансового механізму діяльності бюджетних установ, пошук нових джерел фінансових ресурсів в умовах дефіциту бюджетних коштів;
- економне витрачання бюджетних коштів, посилення контролю за їх цільовим використанням;
- реформа системи оподаткування в напрямку послаблення податкового тиску;
- зменшення кількості і розмірів відрахувань у державні цільові фонди, відокремлення їх від бюджету;
- раціональне використання коштів, залучених з допомогою державного кредиту, зміцнення довіри до державних цінних паперів.

Витратну частину бюджету можуть формувати в різних співвідношеннях такі статті витрат: на народне господарство; на соціально-культурні заходи і науку, на управління; на оборону, інші.

Податкова система є основою формування державного бюджету і податкової політики. Саме заради формування державного бюджету держава здійснює політику оподаткування і використання накопичених коштів на різноманітні суспільні потреби.

Податкова політика має велике значення для фінансової системи загалом, оскільки від її гнучкості залежить вплив фінансової системи на виробництво, зокрема на стимулювання виробництва. Для збалансування економічної системи найкращою є така система оподаткування, в якій відносно зростає частка прямих податків і зменшується частка непрямих.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Дайте визначення категорії «фінанси» і розкрийте об'єктивну необхідність їхнього виникнення.
2. Що таке «фінансова система» та як вона побудована в Україні?
3. Які завдання стоять перед фінансовою системою України в умовах реформування економіки?
4. Дайте визначення державного бюджету і розкрийте його функції.
5. Охарактеризуйте основні джерела надходжень і структуру видатків державного бюджету.
6. Охарактеризуйте збалансований, дефіцитний та профіцитний стани державного бюджету.
7. Розкрийте причини виникнення дефіциту державного бюджету та засоби, спрямовані на обмеження цього дефіциту.
8. Що таке державний (урядовий) борг? Який вплив він чинить на економіку?
9. Який зв'язок між бюджетним дефіцитом і державним боргом?
10. Дайте визначення податкової системи, охарактеризуйте її значення.
11. Як класифікують податки?
12. Що ілюструє крива Лаффера?
13. Які види податкових ставок Ви знаєте?
14. Що таке податкові пільги?
15. Охарактеризуйте вплив податкових пільг на економіку.
16. Наведіть приклад непрямого податку.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Бюджет країни, яка перебуває у фазі спаду, коли податкові надходження зменшуються, а потреба в державних видатках збільшується, називається:

- а) дефіцитним;
- б) структурним;
- в) профіцитним;
- г) збалансованим.

2. Фінанси – це система економічних відносин щодо акумуляції та використання грошових засобів на основі розподілу та перерозподілу ВВП та НД між:

- а) державою та міжнародними економічними організаціями;

- б) державою, фізичними і юридичними особами;
- в) державою та фізичними особами;
- г) правильні відповіді а) і б).

3. Вплив державного боргу на економіку може бути:

- а) лише негативним;
- б) лише позитивним;
- в) як позитивним, так і негативним;
- г) немає правильної відповіді.

4. Елементами фінансової системи є:

- а) бюджети різних рівнів;
- б) позабюджетні цільові фонди;
- в) фінанси підприємств та організацій;
- г) усі відповіді правильні.

5. Прямий податок – це:

- а) податок на додану вартість;
- б) мито;
- в) податок на прибуток підприємств;
- г) акциз на алкоголь.

6. Урядова політика в галузі витрат і оподаткування називається:

- а) монетарною політикою;
- б) грошово-кредитною політикою;
- в) фіскальною політикою;
- г) податковою політикою.

7. Які з наведених нижче операцій не є фінансовими:

- а) урядове фінансування освіти;
- б) справляння непрямих податків;
- в) оплата домогосподарствами комунальних послуг;
- г) державна грошова допомога місцевим органам влади.

8. Функціями фінансів є:

- а) зменшення соціально-економічної нерівності;
- б) стабілізаційний вплив на економіку;
- в) акумуляція грошових коштів;
- г) усі відповіді правильні.

9. Дефіцит державного бюджету утворюється, коли:

- а) сума податкових надходжень скорочується;
- б) витрати держави зменшуються;
- в) сума витрат держави перебільшує суму податкових надходжень;
- г) сума активів держави перебільшує розміри її зобов'язань.

10. До трансфертних платежів належать:

- а) шкільне будівництво;
- б) заробітна плата державних службовців;
- в) субсидії;
- г) податки.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Непрямі податки вилучаються безпосередньо у власників майна, отримувачів доходу.
2. Щорічне збалансування бюджету передбачає проведення такої фіскальної політики, за якої доходи державного бюджету мають дорівнювати державним видаткам.
3. Непрямі податки повільніше надходять до бюджету, ніж прямі.
4. Чим багатша країна, тим більшою є частка прямих податків у структурі податкових надходжень до державного бюджету.
5. Прямі податки перекладаються на споживача і не залежать від рівня доходу.

Завдання на встановлення відповідності:

1. Установіть відповідність між функціями державного бюджету та їхніми визначеннями:

1	Фіскальна	А	Відображення відтворювального суспільного процесу, виявлення економічних пропорцій, відхилень від рівноваги тощо
2	Розподільча	Б	Спрямування акумульованих у бюджеті грошових коштів на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, структурну перебудову економіки, вирішення соціальних проблем тощо
3	Стимулююча	В	Вилучення частини доходів громадян, підприємств, установ, організацій для забезпечення тих видів діяльності, які мають недостатні або не мають власних джерел доходів
4	Контрольна	Г	Вплив на економіку шляхом зміни бази та ставки оподаткування, запровадження пільг, тарифів тощо

2. Установіть відповідність між формами виплат із державного бюджету та їхніми назвами:

1	Видатки на утримання підприємств та установ	А	Субсидії
2	Державна допомога організаціям, установам, громадянам	Б	Дотації
3	Допомога підприємствам, організаціям, установам для покриття збитків з метою підтримки	В	Субвенції
4	Державна грошова допомога місцевим органам влади або окремим галузевим господарським органам для розвитку	Г	Асигнування

Задачі:

Валовий національний продукт в умовах повної зайнятості становить 600 млрд грошових одиниць. Фактичний обсяг ВВП дорівнює 540 млрд грошових одиниць. Сума податкових надходжень становить 10% від ВВП. Державні витрати на закупівлю економічних благ дорівнюють 25 млрд грошових одиниць, урядові трансферти – 30 млрд грошових одиниць. Обчисліть:

- 1) величину дефіциту (профіциту) фактичного державного бюджету;

2) сальдо державного бюджету за умов повної зайнятості.

Творчі завдання:

1. Який вплив на економіку справлятиме, на Вашу думку, фіскальна політика уряду, спрямована на зростання обсягів соціальних виплат населенню:

а) за умов, коли обсяг соціальних видатків буде перевищувати величину податкових надходжень до бюджету;

б) за умов, коли обсяг соціальних видатків не перевищуватиме величини надходжень до бюджету, але наявний рівень оподаткування буде скорочувати доходи власників економічних ресурсів.

2. Чому держава встановлює акцизи тільки на товари повністю нееластичного попиту? І яка мета, взагалі, введення непрямих податків?

3. Охарактеризуйте основні причини утворення бюджетного дефіциту та проблеми забезпечення боргової безпеки України.

4. Охарактеризуйте проблеми детінізації економіки України й основні шляхи повернення тіньових капіталів.

ТЕМА 11 ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Суть та функції грошей. Грошовий обіг та його закони.

2. Суть, форми і функції кредиту. Принципи функціонування кредиту.

3. Кредитна система та її структура. Функції банківської системи.

Грошово-кредитна політика центрального банку.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Вивчення даної теми доцільно розпочати із з'ясування сутності «грошей» як економічної категорії. Гроші – це особливий товар, який виконує роль загального еквівалента, виступає посередником в обміні товарів і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів. Функції грошей: міра вартості; засіб обігу; засіб платежу; функція утворення скарбів; функція світових грошей. Сучасна західна економічна наука неоднозначно встановлює кількість виконуваних грошима функцій, але більшість учених вважають, що гроші сьогодні виконують три функції: засобу обігу, міри вартості, засобу нагромадження. Функція грошей як засобу платежу не виділяється окремо, оскільки вона поєднується з функцією засобу обігу, а світові гроші виконують ті ж самі функції, що й гроші в національному ринковому господарстві.

Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в господарстві. Обіг грошей здійснюється на основі притаманних йому законів. Одним з найважливіших є закон, який визначає кількість грошей, необхідних для обігу. Закон грошового обігу передбачає, що протягом певного періоду, в обігу має бути певна об'єктивно зумовлена грошова маса. Він з'ясовує внутрішні зв'язки між кількістю грошей в обігу і масою товарів, рівнем цін, швидкістю обороту грошей.

Становлення ринкової економіки і підвищення її ефективності неможливе без використання і подальшого вдосконалення кредитних відносин. Кредитна система це сукупність банків і інших кредитно-фінансових інститутів, що діють на ринку позикових капіталів і здійснюють акумуляцію і мобілізацію грошового капіталу.

Складовими кредитної системи є: сукупність кредитно-розрахункових відносин, форм і методів кредитування; система кредитно-фінансових інститутів. Кредитна система як сукупність кредитно-фінансових інститутів акумулює вільні грошові капітали, прибутки і заощадження різних верств населення і надає їх в позику фірмам, уряду і приватним особам.

Для безперервного фінансування капіталу підприємства вдаються до кредиту. До функціональних форм кредиту відносять: комерційний; банківський; споживчий; державний; міжнародний кредит. Позичковий відсоток – це плата за капітал, тобто за гроші, позичені для ведення бізнесу. Для кредитора він виступає як плата за ризик неповернення грошей, а для позичальника – це плата за право користуватися грошовими ресурсами в даний період часу.

Студентам необхідно розглянути сутність монетарної (грошово-кредитна) політики. У загальному, монетарна політика – це мистецтво управління пропозицією грошей. Згідно із законодавством України, грошово-кредитна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Основними інструментами грошово-кредитної політики НБУ є:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- 2) облікова ставка;
- 3) управління золотовалютними резервами;
- 4) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 5) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Завершуючи вивчення даної теми, необхідно розглянути основні типи монетарної політики:

- *рестрикційну* або політику «дорогих грошей», яка спрямована на обмеження обсягу кредитних операцій, підвищення рівня процентних ставок і гальмування темпів росту грошової маси в обігу. Така політика застосовується з метою боротьби з інфляцією та стабілізації грошової системи;

- *експансіоністська* або політику «дешевих грошей», яка супроводжується розширенням обсягів кредитних операцій, зниженням рівня процентних ставок і загальним зростанням грошової маси.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Дайте визначення грошей як економічної категорії.
2. Назвіть функції грошей.
3. Розкрийте зміст функції грошей як засобу обігу.
4. Поясніть функцію грошей як засобу платежу.
5. Які особливості повноцінних і неповноцінних грошей?
6. У чому полягають закони грошового обігу?
7. Що таке грошова маса?
5. Чим зумовлена об'єктивна необхідність виникнення кредиту?
6. На яких принципах функціонує кредит?
7. Назвіть джерела формування кредитних ресурсів і розкрийте їхній зміст.
8. Охарактеризуйте основні функції кредиту.
9. Яка функція кредиту, на Вашу думку, набуває особливої актуальності за сучасних умов?
10. Розкрийте двоїсту природу державного кредиту.
11. Розкрийте відмінності між банківським та державним кредитом.
12. Що таке банківська система в ринковій економіці і які принципи її побудови?
13. Якою є структура банківської системи України?
14. Яке місце займають комерційні банки у межах кредитної системи?
15. Розкрийте зміст пасивних і активних банківських операцій.
16. Яке функціональне призначення спеціалізованих банків?
17. Які функції виконує центральний банк?
18. Назвіть основні інструменти грошово-кредитної політики центрального банку.
19. Охарактеризуйте основні типи монетарної політики.
20. Який вплив на національну економіку мають міжнародні кредитні інститути? Назвіть головні з них.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. В якій функції виступають гроші при поверненні позики, сплаті податку і страхових платежів:

- а) міра вартості;
- б) засіб обігу;
- в) засіб нагромадження й утворення скарбів;
- г) засіб платежу.

2. У магазині «Фарфор і фаянс» продається столовий сервіз за ціною 5 тис. грн. За цих обставин гроші виконують функцію:

- а) засобу платежу;
- б) засобу обігу;
- в) міри вартості;
- г) засобу нагромадження.

3. Надання одним підприємством іншому відстрочки оплати продукції є прикладом:

- а) банківського кредиту;
- б) державного кредиту;
- в) комерційного кредиту;
- г) споживчого кредиту.

4. Функцією комерційних банків є:

- а) емісія готівкових грошей;
- б) акумуляція депозитів вкладників;
- в) регулювання кількості грошей в обігу;
- г) зберігання золотовалютних резервів країни.

5. Який з перелічених інструментів не є інструментом монетарної політики?

- а) норма банківських резервів;
- б) норма податків;
- в) операції нацбанку на відкритому ринку;
- г) облікова ставка нацбанку.

6. Що безпосередньо не впливає на кількість грошей в обігу:

- а) фізичний обсяг товарної маси;
- б) зміни товарних цін;
- в) золотовалютний запас національного банку;
- г) швидкість обігу грошової одиниці.

7. Студент купив у кіоску ручку за 4 грн. За цих обставин гроші виконують функцію:

- а) засобу платежу;
- б) міри вартості;
- в) засобу обігу;
- г) засобу нагромадження.

8. Функцію утворення скарбу виконують:

- а) будь-які гроші;
- б) кредитні гроші;
- в) паперові готівкові гроші;
- г) золоті та срібні гроші.

9. Функцією центрального банку є:

- а) залучення депозитних внесків населення;
- б) надання кредитів клієнтам;
- в) проведення грошово-кредитної політики;
- г) здійснення посередницьких операцій.

10. Де найточніше перелічені інструменти грошово-кредитної політики:

- а) регулювання маси грошей, регулювання інфляції, регулювання ставки процента;
- б) регулювання резервної норми та облікової ставки, операції на ринку цінних паперів;
- в) мінімальна норма банківських резервів, регулювання ліквідності грошей, регулювання ставок по кредитах;
- г) регулювання грошової маси, регулювання ліквідності, регулювання процентної ставки.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. З розширенням сфери використання кредиту функція грошей як засобу платежу звужується.
2. Депозитні гроші мають матеріальне вираження і використовуються для платежів у готівковій формі.
3. У процесі обігу гроші набувають особливої мінової вартості, яка може існувати відокремлено від реальної внутрішньої вартості того матеріалу, з якого вони виготовлені.
4. Гроші як засіб платежу вступають в обіг виключно після того, як товар уже вийшов з нього.
5. Держава здійснює грошово-кредитну політику за допомогою операцій центрального банку на ринку цінних паперів.

Задачі:

1. У країні N обсяг виробництва за рік зріс на 10%. Швидкість обігу грошей за цей час збільшилася на 4%, а загальний рівень цін на товари і послуги зріс на 6%. Визначте динаміку зміни грошової маси за цей період.
2. Розрахуйте, яку суму грошей було вилучено з обігу протягом року, якщо загальна вартість проданих за рік товарів і послуг становила 120 млн грн, середня швидкість обігу грошей дорівнювала 8, а на початку року в обігу перебувало 18 млн грн.
3. Комерційний банк прийняв від клієнтів на депозитні рахунки 600 тис грошових одиниць під 12% річних і надав кредитів на суму 500 тис грошових одиниць під 20% річних. Визначте величину прибутку комерційного банку.

Творчі завдання:

1. У сьогоднішніх умовах підприємства активно використовують кредит у власній діяльності. Охарактеризуйте переваги і, водночас, загрози активного використання кредитних інструментів у підприємницькій діяльності.

Яким, на Вашу думку, має бути оптимальне співвідношення залученого і власного капіталу підприємства для забезпечення його стабільної та

платоспроможної фінансово-господарської діяльності? Відповідь обґрунтуйте.

Завдання на встановлення відповідності:

1. Установіть відповідність між формами кредиту та їхніми характеристиками:

1	Комерційний	А	Кредит, за яким банк надає клієнтові у тимчасове використання частину власного або залученого грошового капіталу під певний процент
2	Банківський	Б	Кредит, який надається банком приватним особам для придбання предметів особистого споживання довгострокового користування
3	Споживчий	В	Кредит, який надається однією юридичною особою (банком) іншій для оренди майна
4	Лізинговий	Г	Кредит, що надається одним підприємцем іншому у вигляді продажу товарів із відстрочкою платежу

2. Установіть відповідність між спеціалізованими кредитно-фінансовими організаціями та характеристиками їхньої діяльності:

1	Ощадні банки	А	Надають довгострокові кредити під заставу нерухомого майна
2	Інноваційні банки	Б	Здійснюють кредитування експортно-імпортних операцій за зовнішньоторговельними розрахунками
3	Іпотечні банки	В	Спеціалізуються на обслуговуванні населення: залучають грошові заощадження, надають кредити на банківські послуги
4	Зовнішньоторговельні банки	Г	Спеціалізуються на фінансуванні і кредитуванні інноваційних проектів

ТЕМА 12

ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Поняття домогосподарства. Основні статті доходів населення.
2. Функціонально-факторний та індивідуальний розподіл доходів населення. Прожитковий мінімум. Номінальна і реальна заробітна плата.
3. Диференціація доходів населення. Крива Лоренца.
4. Соціальна політика держави та основні шляхи її реалізації. Особливості соціальної політики в Україні.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Статистика України виділяє такі статті доходів населення:
– оплата праці членів сім'ї;

- пенсії, стипендії, субсидії, допомоги на путівки до санаторно-курортних установ для дорослих і дітей, на утримання дітей у дошкільних закладах;
- надходження від особистого підсобного господарства;
- дохід з інших джерел.

Структура доходів населення за джерелами досить різноманітна і залежить від структури суспільних відносин країни, рівня розвитку продуктивних сил. При вивченні даної теми варто звернути увагу на різницю між категоріями «сім'я» та «домогосподарство».

Домогосподарство – це економічно відокремлена група населення, яка самостійно, власними зусиллями отримує дохід і самостійно здійснює витрати.

Сім'я – це сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом.

Сукупний дохід домогосподарства не повинен бути нижчим за прожитковий мінімум, тобто нижчий ніж вартість набору товарів і послуг, розрахована за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами.

Розподіл доходів дає змогу отримати уявлення про рівень життя в країні, вирішення соціальних проблем, спосіб існування соціально-економічної системи. Виділяють два основних підходи до розподілу доходів: функціональний та особистий.

Причини нерівномірності розподілу доходів населення: відмінності в освіті й особистих здібностях; нерівномірний розподіл економічних ресурсів; різне ставлення до ризиків; наявність зв'язків або дискримінації. Для визначення нерівномірності розподілу доходів використовується крива Макса Лоренца.

Соціальний захист в Україні має такі складові частини:

- 1) соціальне страхування – захист громадян від соціальних ризиків, що впливають на їх працездатність: хвороба, каліцтво, старість та інші випадки, передбачені законом;
- 2) соціальна допомога – різні види соціальних виплат, дотацій, пільг, субсидій, що надаються особам, які потребують соціального захисту;
- 3) соціальна справедливість (соціальна солідарність) – компенсація впливу непередбачуваних негативних явищ, таких як техногенні катастрофи чи природні стихійні лиха.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Дайте визначення категорії «домогосподарство».
2. У чому полягає відмінність між поняттями «домогосподарство» і «сім'я»?
3. Які функції виконує домогосподарство в економіці?
4. Визначте основні джерела доходів домогосподарств.
5. Охарактеризуйте різні види доходів та визначте відмінності між ними.
6. Охарактеризуйте види розподілу доходів населення.

7. Що таке прожитковий мінімум?
8. Що таке оптимальний споживчий бюджет?
9. Дайте визначення номінальної та реальної заробітної плати.
10. Назвіть основні причини нерівності в розподілі доходів населення.
11. Охарактеризуйте соціальний захист населення в Україні.
12. Охарактеризуйте основні інструменти, за допомогою яких уряд може впливати на зменшення диференціації доходів у суспільстві.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Номінальна заробітна плата – це:

- а) ціна, що виплачується за використання праці;
- б) законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником роботу;
- в) та кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою заробітну плату;
- г) грошовий вираз заробітної плати, без урахування купівельної спроможності грошей, рівня цін та інфляції.

2. Мінімальна заробітна плата – це:

- а) ціна, що виплачується за використання праці;
- б) законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником роботу;
- в) та кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою заробітну плату;
- г) грошовий вираз заробітної плати, без урахування купівельної спроможності грошей, рівня цін та інфляції.

3. Диференціація доходів – це:

- а) різниця у рівнях доходів, одержаних різними людьми за певний період;
- б) різниця між найбільшим та найменшим рівнем доходу, що склалася у суспільстві;
- в) співвідношення мінімальної заробітної плати та розміру прожиткового мінімуму;
- г) співвідношення між мінімальною заробітною платою і мінімальною пенсією.

4. Система соціальних гарантій – це:

- а) основні принципи морально-етичних взаємовідносин між членами суспільства;
- б) нормативні зобов'язання держави перед певними категоріями населення щодо забезпечення їх доходів, отримання певних благ, послуг, робочих місць;

в) економічні умови діяльності суб'єктів господарювання, що забезпечуються державою;

г) політика держави у сфері освіти, медицини, культури.

5. У ринковій економіці розподіл доходу...

а) відбувається відповідно до потреб кожної людини;

б) визначається урядом через систему оподаткування;

в) визначається цінами економічних ресурсів, якими володіють окремі люди;

г) є несправедливим, бо існує велика різниця в доходах.

6. Кількість товарів і послуг, які можна придбати на заробітну плату називається:

а) реальною заробітною платою;

б) номінальною заробітною платою;

в) мінімальною заробітною платою;

г) допустимою заробітною платою.

7. Оптимальний споживчий бюджет – це:

а) вартість набору товарів і послуг, розрахована за нормами і нормативами споживання і забезпеченості населення першочерговими життєвими засобами;

б) вартість набору товарів і послуг, розрахована за нормами і нормативами споживання, які задовольняють розумні раціональні потреби людей;

в) вся сума доходів, які отримує домогосподарство в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел;

г) сума доходів, які отримує домогосподарство в грошовій формі.

8. Яку залежність ілюструє крива Лоренца:

а) крива Лоренца ілюструє зміну ступеня нерівності;

б) крива Лоренца показує частку кожної з груп населення в сукупному доході суспільства;

в) крива Лоренца показує, який відсоток доходу припадає на кожну з родин;

г) усі попередні відповіді правильні.

9. Розподіл національного доходу залежно від ролі кожного фактору у створенні продукту – це:

а) державний розподіл національного доходу;

б) функціональний розподіл національного доходу;

в) індивідуальний розподіл національного доходу;

г) сімейний розподіл національного доходу.

10. Яку функцію не виконує домашнє господарство в економічному розвитку суспільства:

а) забезпечення економіки факторами виробництва;

б) використання коштів для споживання;

в) використання коштів для заощадження;

г) забезпечення рівності в розподілі доходів.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Збільшення коефіцієнта Джині свідчить про зменшення нерівності у розподілі доходів суспільства.

2. Споживчий надлишок вимірює сукупну вигоду від придбання товару на конкурентному ринку та є показником добробуту споживача.

3. Особистий (індивідуальний) розподіл доходів вказує на спосіб, за допомогою якого грошовий дохід домогосподарств ділиться на заробітну плату, ренту, процент і прибуток.

4. Соціальні трансферти – це прямі виплати, що здійснюються державою домогосподарствам і не пов'язані з виробництвом товарів або послуг.

5. Мотиваційна функція доходів населення полягає у тому, що вони формують відповідну якість життя, що охоплює умови праці, життя і відпочинку, соціальні гарантії і забезпеченість, дотримання прав людини, наявність вільного часу і можливість його ефективного використання та ін.

Задачі:

1. Припустимо, що Петро, Сергій, Ігор, Галина та Наталя отримують доходи у розмірі 500, 250, 125, 75 і 50 грн. відповідно. Побудуйте криву Лоренца і визначте, який відсоток загального доходу отримує найбагатший і найбідніший з них.

Творчі завдання:

1. Зважаючи на причини виникнення, принципи та цілі економічної діяльності, дайте відповідь на запитання:

1) чи можливо в сучасних умовах досягти абсолютно рівномірного розподілу доходів у суспільстві, за якого коефіцієнт Джині буде прямувати до нуля?

2) чи буде такий розподіл справді справедливим з усіх аспектів?

2. Використовуючи дані офіційної статистики України, проаналізуйте динаміку номінальної та реальної заробітної плати в нашій країні за останні 3 роки. Які чинники, на Вашу думку, визначають таку динаміку заробітної плати в Україні?

Проаналізуйте, як позначається на ринку праці та на економіці країни в цілому прагнення уряду адміністративним шляхом впливати на рівень заробітної плати, а саме:

а) збільшення мінімальної заробітної плати;

б) обмеження фонду оплати праці в країні загалом.

3. Використовуючи дані офіційної статистики України, проведіть аналіз динаміки доходів підприємств та домогосподарств, а також реального валового внутрішнього продукту. Чи є, на Вашу думку, зв'язок між доходами економічних суб'єктів та темпами економічного зростання?

4. У багатьох розвинутих країнах існує система підтримання рівня доходів малозабезпечених верств населення. Основу її складають програми соціального страхування, які компенсують втрати доходів при виході на пенсію, тимчасовому безробітті, а також благодійні програми для непрацевдатних. Як Ви вважаєте, чи дана система підтримки рівня доходів сприяє підвищенню економічної ефективності?

ТЕМА 13

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Необхідність державного втручання в економіку. Економічні функції держави.
2. Форми і методи державного регулювання економіки.
3. Державний сектор економіки й державне підприємництво як спосіб реалізації економічних функцій держави.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Студент повинен зрозуміти економічну роль держави в ринковій економіці. Після розпаду системи централізованого планування країни з перехідною економікою зустрілись із рядом складних макроекономічних проблем. Саме тому визначення ролі держави, форм і методів державного регулювання на сучасному етапі є важливим та актуальним.

Необхідно визначити роль держави у змішаній економіці. Розглянути обмеженість ринкового механізму та необхідність державного втручання в економіку. Економічна діяльність держави реалізується в сукупності конкретних видів діяльності, тобто функцій. Складність завдань, що постають перед державою, визначають і множинність функцій, через які реалізується діяльність держави. Скласти певний перелік функцій держави неможливо. Водночас є основні функції держави, які забезпечують нормальне функціонування і розвиток економіки.

Виокремлюють три глобальних (основних) функції держави: забезпечення ефективності економіки; соціальної справедливості; стабільності.

Державне регулювання економіки – це система заходів задля здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави заради створення нормальних умов ефективного функціонування ринку і вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки й усього суспільства.

Форми державного регулювання економіки: бюджетно-податкове регулювання; кредитно-грошове регулювання; адміністративно-економічне регулювання та цінове регулювання.

Методи державного регулювання економіки – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Завершити вивчення даної теми слід з'ясуванням сутності державного сектору економіки та державного підприємництва.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. У чому полягають недоліки ринкового регулювання економіки?
2. Як Ви можете пояснити необхідність втручання держави в процеси функціонування економічної системи?
3. Визначте роль держави в економічному житті суспільства.
4. Охарактеризуйте глобальні функції держави.
5. Які Ви знаєте економічні функції держави?
6. Дайте найповніше визначення державного регулювання економіки.
7. Що таке зовнішні ефекти (екстерналії)? Наведіть приклад позитивного і негативного зовнішнього ефекту.
8. Які Ви знаєте форми державного регулювання економіки?
9. Які є групи методів державного регулювання економіки?
10. У чому полягає сутність адміністративних методів державного регулювання економіки?
11. У чому полягає сутність економічних методів державного регулювання економіки?
12. Що є інструментами прямих методів державного регулювання економіки?
13. Що є інструментами непрямих (опосередкованих) методів державного регулювання економіки?
14. Що таке державний сектор економіки? Його призначення.
15. Назвіть види державних підприємств.

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Що є однією з економічних функцій держави:

- а) антимонопольне регулювання;
- б) дослідження навколосемного простору;
- в) укладання різних міжнародних угод;
- г) отримання прибутку.

2. Розрізняють такі форми державного регулювання економіки:

- а) адміністративно-економічна, цінова;
- б) бюджетна, адміністративна, макроекономічна;
- в) бюджетно-податкова, кредитно-грошова;
- г) правильні відповіді а) і в).

3. До проблем, якими займається держава в ринковій економіці належить:

- а) забезпечення підприємств ресурсами;
- б) планування обсягів виробництва;
- в) допомога підприємствам, які знаходяться у важкому фінансовому стані;
- г) створення загальних умов функціонування підприємств.

4. Що відносять до непрямих методів державного регулювання:

- а) встановлення фіксованих цін;
- б) державні закупки;
- в) антимонопольне законодавство;
- г) усі відповіді правильні.

5. Найсуттєвішою рисою непрямого державного регулювання економіки є:

- а) використання державою приватних структур для впливу на поведінку економічних суб'єктів;
- б) досягнення державою бажаних результатів в економіці через співробітництво з міжнародними економічними організаціями;
- в) формування економічного середовища, яке стимулює бажану поведінку економічних суб'єктів;
- г) прийняття державних документів, які носять рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання.

6. Грошова чи матеріальна допомога, що надається державою в екстремальних ситуаціях – це:

- а) субвенція;
- б) дотація;
- в) субсидія;
- г) митний тариф.

7. Що не є безпосередньо об'єктом державного регулювання економіки:

- а) заохочення прогресивних зрушень у галузевих і регіональних структурах та підтримка експорту;
- б) регулювання зайнятості населення та обмеження безробіття;
- в) визначення місця і ролі кожної підприємницької структури в системі суспільного поділу праці;
- г) стимулювання економічного зростання та антикризове і антимонопольне регулювання.

8. Бюджетно-податковим засобом стимулювання економічного зростання не є:

- а) зменшення податків;
- б) зменшення бюджетного дефіциту;
- в) збільшення обсягу державних закупівель;
- г) збільшення трансфертів домогосподарствам і бізнесу.

9. До прямих методів державного регулювання економіки не належить:

- а) встановлення фіксованих цін;
- б) державні замовлення;
- в) субсидії, субвенції, дотації;
- г) облікова ставка.

10. Економічна ефективність у державному секторі, на відміну від приватного, характеризується тим, що пріоритет надається:

- а) стабільності цін;
- б) отриманню прибутку;
- в) задоволенню суспільних потреб;
- г) задоволенню потреб у змішаних благах.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Обмежувальна монетарна політика використовується в періоди стрімкого економічного зростання.

2. Приватні блага – це блага, які водночас можуть споживатися багатьма особами, незалежно від того, може чи не може їх оплатити кожний окремий споживач.

3. Прямі методи впливу держави на економіку називають економічними, а непрямі – адміністративними.

4. Державні замовлення належать до непрямих методів регулювання національної економіки.

5. Фінансуючи зростаючі витрати за рахунок збільшення індивідуальних податків, держава перекладає тягар боргу на майбутні покоління.

Завдання на встановлення відповідності:

1. Установіть відповідність між напрямками урядового впливу на економіку та відповідними інструментами економічної політики:

1	Обмежувальна фіскальна політика	А	Зменшення державних закупівель, збільшення податків, зменшення трансфертних виплат
2	Стимулювальна монетарна політика	Б	Збільшення державних закупівель, зменшення податків, збільшення трансфертних виплат
3	Обмежувальна монетарна політика	В	Зменшення норми обов'язкових банківських резервів, зниження облікової ставки, викуп державних цінних паперів
4	Стимулювальна фіскальна політика	Г	Зростання норми обов'язкових банківських резервів, підвищення облікової ставки, продаж населенню державних цінних паперів

Творчі завдання:

1. Що, на Вашу думку, відбудеться із ВВП і процентною ставкою в економіці умовної країни за одночасного збільшення бюджетного дефіциту та зростання грошової маси? Чи була така ситуація в Україні?

2. Поясніть, чому за сучасних умов необхідне втручання держави в економічні процеси. У вигляді таблиці подайте погляди різних економічних шкіл на функції держави.

3. Проаналізуйте інструменти фіскальної політики, які може застосовувати уряд для «згладжування» циклічних коливань. Як вплине, на Вашу думку, на стан державного бюджету намагання уряду зменшити темпи падіння ВВП під час економічної кризи? До яких наслідків у короткостроковому та довгостроковому періодах можуть призвести ці дії? Відповідь обґрунтуйте.

ТЕМА 14

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Сутність світового господарства та етапи його розвитку. Класифікація груп країн світового господарства.

2. Міжнародний поділ праці та його форми.

3. Міжнародна економічна інтеграція. Міжнародні інтеграційні угруповання.

4. Глобалізація як закономірний процес світогосподарського розвитку. Основні глобальні проблеми сучасності.

5. Проблеми та перспективи участі України у системі сучасного світового господарства.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Сучасний світ – це складне багаторівневе утворення. Світове господарство не можна зводити до простої суми національних економік, його сутність визначається тим реальним зв'язком, який існує між країнами. Формування світового господарства – процес тривалий і безперервний. Він розпочався відносно давно, триває зараз і буде продовжуватися в перспективі.

Світове господарство – це сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин.

Становлення світового господарства пов'язано з розвитком міжнародної торгівлі, тобто рухом товарів та послуг між країнами. Але світове господарство не слід ототожнювати із світовим ринком. Світове господарство ширше за світовий ринок, який є складовою частиною світового господарства. Варто розглянути в цій темі основні етапи становлення і розвитку світового господарства.

Країни світу залежно від мети дослідження можна групувати за різними ознаками: за площею, чисельністю населення, географічним положенням, політичним та державним ладом, рівнем соціально-економічного розвитку. Зараз немає єдиної класифікації країн світу. Різні міжнародні організації групують країни по-різному, крім того до складу цих організацій належить різна кількість країн. Проте найбільш поширеною є класифікація світового господарства, за якою в ньому виокремлюють три великі групи країн: розвинуті країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою. Слід розрізняти особливості розподілу країн в ці групи.

Наступним етапом вивчення цієї теми є з'ясування сутності категорії міжнародний поділ праці (МПП) – вищий рівень суспільного поділу праці, пов'язаний з виходом останнього за межі господарства окремої країни; спеціалізація окремих країн на виробництві певних товарів для обміну ними.

В сучасних умовах під впливом НТР виробництво у дедалі більшій мірі звільняється від залежності з боку природних умов. Головним фактором міжнародного поділу праці стають науково-технічні досягнення. Також варто розглянути і інші фактори МПП.

Основними формами міжнародного поділу праці є міжнародна спеціалізація та міжнародна кооперація.

Сучасному світовому господарству притаманні такі риси, як посилення взаємозалежності національних економік, розвиток регіональних інтеграційних процесів, глобалізація. Однією з найважливіших рис сучасного світового економічного розвитку є інтернаціоналізація.

Якісно новим, найвищим етапом інтернаціоналізації світової економіки є економічна інтеграція, яка набула розвитку через різні об'єднання країн. Такі регіональні об'єднання являють собою більш глибокі економічні зв'язки національних економік різних країн.

Економічна інтеграція – це широке міждержавне об'єднання, яке діє відповідно до спеціальних угод і має певну організаційну структуру (включаючи спільні керівні та інші установи). У межах такого об'єднання на території країн-учасниць розгортаються різні види господарської діяльності на особливих пільгових, порівняно з рештою країн, умовах. Йому притаманні глибокий міжнародний поділ праці, посилений обмін товарами, послугами, капіталами, робочою силою, прискорення усупільнення виробництва. Економічна інтеграція розвивається від простих до більш складних форм.

Провідними міжнародними економічними об'єднаннями є: Європейський Союз, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Європейська Асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) та інші.

Глобальні проблеми – це всезагальні проблеми, що відзначаються загальнопланетарним за своїми масштабами і значенням характером, пов'язані з життєвими інтересами народів усіх країн, становлять загрозу життю для всього людства і можуть бути вирішені спільними діями всіх країн світу. Варто визначити причини виникнення глобальних проблем. Серед глобальних

проблем найчастіше фігурують проблеми миру та роззброєння, екологічна, демографічна, енергетична, сировинна, продовольча, подолання бідності та відсталості, проблема освоєння та використання ресурсів Світового океану, освоєння та використання космосу.

І, завершити вивчення цієї теми, слід розглядом проблем та перспектив участі України у системі сучасного світового господарства.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Що таке світове господарство?
2. Охарактеризуйте основні етапи розвитку світового господарства.
3. У чому полягає суть міжнародного поділу праці?
4. Які основні форми прояву міжнародного поділу праці?
5. Які чинники визначають можливості міжнародного поділу праці?
6. У яких видах і формах розвивається міжнародна спеціалізація виробництва?
7. Що таке міжнародна кооперація?
8. Від яких основних чинників залежить інтернаціоналізація країни?
9. Охарактеризуйте особливості та переваги міжнародної інтеграції.
10. Наведіть приклади відомих у світі інтеграційних угруповань. Членом яких інтеграційних угруповань є Україна?
11. Що означає термін «глобалізація»?
12. Як класифікують глобальні проблеми?
13. Охарактеризуйте основні глобальні проблеми сучасності.
14. Яку роль відіграють ООН та інші міжнародні організації у вирішенні глобальних проблем?

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Торговельна інтеграція включає:

- а) митний союз, спільний ринок;
- б) зону вільної торгівлі, митний союз;
- в) спільний ринок, економічний союз, політичний союз;
- г) спільний ринок, економічний союз.

2. Предметна спеціалізація передбачає:

- а) здійснення окремих операцій або окремих технологічних процесів;
- б) виробництво готових продуктів;
- в) виробництво частин, компонентів продуктів;
- г) зосередження в окремих країнах певних галузей при відсутності цілого ряду інших галузей.

3. Що є об'єктивною основою становлення і розвитку світового господарства:

- а) регулювання валютних курсів;
- б) зовнішньоекономічна політика;

- в) створення міжнародних економічних союзів;
- г) міжнародний поділ праці.

4. До суб'єктів світового господарства відносять:

- а) національні держави;
- б) транснаціональні корпорації;
- в) міжнародні інтеграційні угруповання та міжнародні організації;
- г) всі відповіді вірні.

5. До третьої групи належать такі глобальні проблеми:

- а) взаємодії природи і суспільства;
- б) розвитку людини та забезпечення її майбутнього;
- в) суспільних взаємовідносин;
- г) взаємодії людини і техніки.

6. Міжнародний поділ праці — це:

- а) система торговельних зв'язків, які склалися між країнами;
- б) спеціалізація окремих країн на виробництві певних товарів з метою їх реалізації на національному ринку;
- в) встановлення безпосередніх стійких виробничих зв'язків між підприємствами різних країн;
- г) спеціалізація окремих країн на виробництві певних товарів для обміну ними.

7. Вкажіть форму інтеграційних об'єднань, в якій торговельну політику відносно до третіх країн визначає кожна країна окремо:

- а) митний союз;
- б) спільний ринок;
- в) зона вільної торгівлі;
- г) економічний союз.

8. До основних методів, які використовуються при налагодженні коопераційних зв'язків, не належить:

- а) здійснення спільних програм;
- б) спеціалізація згідно договору;
- в) налагодження торговельних зв'язків між підприємствами;
- г) створення спільних підприємств.

9. Що є вирішальним фактором інтернаціоналізації господарського життя:

- а) високі темпи зростання виробництва наукоємної продукції;
- б) поглиблення суспільного поділу праці з виходом його за межі окремих країн;
- в) науково-технічний прогрес;
- г) більш вузька спеціалізація виробничо-господарських структур.

10. До другої групи належать такі глобальні проблеми:

- а) освоєння ресурсів Світового океану;
- б) збереження миру;
- в) зростання народонаселення;
- г) утилізація відходів.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Одна із суперечностей глобалізації полягає у нерівномірності розподілу її результатів між розвинутими і бідними країнами.
2. В умовах глобалізації зменшується потреба у наднаціональних органах управління господарським процесом.
3. Глобальні проблеми найбільше проявляються в країнах, що розвиваються.
4. Надійне забезпечення людства сировиною та енергією є глобальною проблемою розвитку суспільних відносин.
5. Одним з аспектів демографічної проблеми є урбанізація.

Творчі завдання:

1. На думку деяких дослідників, «тенденцію регіоналізації можна розглядати як своєрідну спробу країн-учасниць регіонального об'єднання протистояти всім негативним наслідкам глобалізації, яка асоціюється, насамперед, з гегемонією США та їхніх ТНК».

Чи погоджуєтесь Ви з таким підходом до трактування співвідношення глобалізації та регіоналізації сучасного світогосподарського розвитку?

Обґрунтуйте свою позицію.

ТЕМА 15 МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ, ПРОЦЕСИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ

Програмні питання для теоретичної підготовки

1. Міжнародні економічні зв'язки та їх форми.
2. Міжнародна торгівля та її види. Зовнішньоторговельна політика держави. Протекціонізм та вільна торгівля.
3. Сутність і форми міжнародного руху капіталу. Міжнародні валютно-фінансові відносини.
4. Міжнародна трудова міграція. Міжнародне наукове співробітництво.

Методичні рекомендації до вивчення теми:

Міжнародні економічні відносини – система економічних зв'язків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, що вийшли за межі національних господарств. Розвиток міжнародних економічних відносин базується на міжнародному поділі праці.

Міжнародні економічні відносини, в основному торговельні, існували ще до виникнення світового господарства, але мали міждержавний, вузькорегіональний характер (наприклад, Європа – Близький Схід, Європа – Північна Африка). З виникненням і розвитком світового господарства

міжнародні економічні відносини розширюють і поглиблюють сферу свого існування, набувають глобального характеру.

Форми міжнародних економічних відносин:

- міжнародна торгівля;
- міжнародний рух капіталу;
- міжнародна міграція робочої сили;
- міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини;
- міжнародне виробниче співробітництво;
- міжнародне науково-технічне співробітництво;
- міжнародні транспортні відносини.

Далі слід розглянути сутність міжнародної торгівлі, її основні види. Визначити основні види економічної політики держави у сфері міжнародної торгівлі: протекціонізм і вільна торгівля.

Наступним етапом цієї теми є вивчення сутності міжнародного руху капіталу, його форм, міжнародних валютно-фінансових відносин, міжнародних валютно-фінансових організацій, міжнародної міграції робочої сили, міжнародного науково-технічного співробітництва.

Питання для самоперевірки та самоконтролю:

1. Дайте визначення міжнародних економічних зв'язків.
2. Перелічіть форми здійснення міжнародних економічних зв'язків. Які зрушення відбуваються в міжнародній торгівлі?
3. Що таке торговельний баланс? Що означає позитивне і від'ємне сальдо торговельного балансу?
4. Визначте зміст і шляхи здійснення зовнішньоторговельної політики держави.
5. Перелічіть основні показники, які характеризують міжнародну торгівлю.
6. Дайте коротку характеристику суті і форм вивозу капіталу.
7. Які основні цілі вивозу капіталу з країни?
8. Що таке міжнародна валютна система?
9. Що таке валютний курс?
10. Перелічіть основні міжнародні валютно-фінансові організації.
11. Визначте причини і розкрийте форми міжнародної міграції робочої сили.
12. Які характерні риси притаманні сучасній міжнародній міграції робочої сили?
13. Перерахуйте і охарактеризуйте соціально-економічні наслідки міграції робочої сили?
14. Що таке міжнародне науково-технічне співробітництво? Якою є його структура?

Завдання для самостійної роботи

Завдання з вибором однієї правильної відповіді:

1. Нетарифним методом регулювання міжнародної торгівлі є:

- а) квотування;
- б) ліцензування;
- в) митні платежі та збори;
- г) правильні відповіді а) та б).

2. До тарифних інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі належить:

- а) ліцензування;
- б) мито;
- в) квотування;
- г) надання субсидій виробникам експортних товарів.

3. Сутність політики вільної торгівлі полягає у:

- а) захисті внутрішнього ринку від іноземної конкуренції;
- б) відкритості економіки з одночасним застосуванням заходів щодо захисту внутрішнього ринку;
- в) відкритості економіки для експорту та імпорту товарів;
- г) вступі країни до Світової організації торгівлі.

4. Зовнішньоторговельний оборот – це:

- а) експорт + імпорт;
- б) експорт – імпорт;
- в) ВВП + експорт;
- г) національний дохід + імпорт.

5. Діяльність МВФ спрямована, насамперед, на:

- а) допомогу на мікроекономічному рівні;
- б) макроекономічну стабілізацію;
- в) погашення заборгованості по зарплаті;
- г) вирівнювання платіжних балансів.

6. Визначення: «це переміщення населення між країнами світового господарства» характеризує:

- а) міжнародну міграцію робочої сили;
- б) міжнародну міграцію населення;
- в) міжнародну еміграцію населення;
- г) міжнародну імміграцію населення.

7. Позитивне торговельне сальдо буде тоді, коли:

- а) експорт > імпорту;
- б) експорт < імпорту;
- в) експорт = імпорту;
- г) експорт = 0.

8. Що не є характерним для сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі:

- а) швидке зростання торгівлі продукцією виробничо-технічного призначення;
- б) відчутне зростання обсягів товарообороту та лібералізація торгівлі;
- в) стагнація;
- г) більш активна участь у світовій торгівлі раніше економічно відсталих країн.

9. Який вид торгівлі відбиває сукупність операцій, при укладанні яких закупівля продукції супроводжується відповідними поставками товарів:

- а) торгівля продукцією в рамках кооперації;
- б) зустрічна торгівля;
- в) традиційна торгівля;
- г) міжнародні аукціони.

10. Умови зовнішньої торгівлі поліпшуються, якщо:

- а) експортні та імпорتنі ціни однаково різко знижуються;
- б) експортні ціни зростають швидше ніж імпорتنі;
- в) експортні та імпорتنі ціни зростають однаково швидко;
- г) експортні ціни зростають повільніше, ніж імпорتنі.

Завдання на встановлення правильності тверджень (так/ні):

1. Україні завжди варто використовувати стратегію протекціонізму.
2. Частково конвертована валюта має місце тоді, коли всі фізичні та юридичні особи можуть вільно й необмежено обмінювати національну валюту на будь-яку іноземну.
3. Фіксований валютний курс встановлюється на основі співвідношення попиту і пропозиції на певну валюту за умов вільного ринку.
4. Ліцензування відноситься до нетарифних засобів у міжнародній торгівлі.
5. Міжнародна торгівля вигідна лише багатим країнам.

Творчі завдання:

1. Як Ви вважаєте, чи повинен уряд України за сучасних соціально-економічних умов застосовувати елементи політики протекціонізму щодо внутрішнього виробництва товарів і послуг? Якщо так, то визначте ті галузі національної економіки, які найбільше потребують державного захисту та підтримки. Відповідь обґрунтуйте.

2. Якими, на Вашу думку, є основні причини та наслідки міжнародної міграції робочої сили для країн, що розвиваються, країн з перехідною економікою та розвинутих країн? Охарактеризуйте місце України в процесі міжнародної міграції робочої сили та розкрийте короткострокові та довгострокові наслідки такої міграції для національної економіки.

3. Охарактеризуйте сучасний світовий ринок капіталу. Чи можна, на Вашу думку, вважати імпортерів, експортерів, комерційні банки, державні банки, пенсійні фонди, страхові компанії, міжнародні економічні організації, уряди окремих країн суб'єктами цього ринку? Якщо так, то що спільного та в чому відмінність у їхній поведінці на міжнародному ринку капіталу?

4. Який спосіб залучення іноземних інвестицій в економіку України Ви вважаєте найбільш ефективним? Чи загрожують, на Вашу думку, іноземні інвестиції національній безпеці Української держави. Відповідь обґрунтуйте.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ

АБСОЛЮТНІ ПОТРЕБИ – такі потреби в матеріальних благах і послугах, які породжені сучасним рівнем розвитку економіки і виробництво яких лише починає освоюватися.

АКЦІЯ – цінний папір без установленого строку дії, що засвідчує пайову участь у статутному фонді акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві і дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду.

АМОРТИЗАЦІЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ – заміщення в грошовій формі зношених засобів праці поступовим перенесенням вартості на продукт (послуги), що виробляються.

АСОЦІАЦІЯ – об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності (вони не повинні втручатися у виробничу або комерційну діяльність будь-кого з учасників).

БАНК – фінансова установа, яка акумулює тимчасово вільні грошові кошти (вклади), надає їх у тимчасове користування у формі кредиту (позики), виступає посередником у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами, регулює грошовий обіг у країні, включаючи випуск (емісію) нових грошей.

БЕЗРОБІТНІ – працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають підходящої роботи, заробітку, зареєстровані у державній службі зайнятості та отримують відповідну грошову допомогу, дійсно шукають роботу та здатні приступити до неї.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ПРИБУТОК – різниця між загальним виторгом (доходом) підприємства і бухгалтерськими витратами (собівартістю).

ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ (ВВП) – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених у поточному періоді на території країни, незалежно від національної належності підприємств.

ВАЛОВИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРОДУКТ (ВНП) – сукупна вартість кінцевих товарів і послуг, створених за певний період вітчизняними підприємствами в країні та за її межами.

ВАЛОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ПРОДУКТ (ВСП) – сукупність усіх матеріальних благ і послуг, створених у суспільному виробництві, як правило, за рік.

ВАЛОВІ ВИТРАТИ – сума постійних і змінних витрат на кожному конкретному рівні виробництва.

ВАЛЮТНИЙ КУРС – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

ВАЛЮТНИЙ ПАРИТЕТ – співвідношення між валютами різних країн, що встановлюється законодавчо.

ВИМУШЕНА НЕПОВНА ЗАЙНЯТІСТЬ – зайнятість працівників, які в поточному році перебували в адміністративних відпустках без збереження заробітної плати або працювали в режимі неповного дня (тижня).

ВІЛЬНА (ДОСКОНАЛА) КОНКУРЕНЦІЯ – такий вид змагання економічних суб'єктів, за якого кожен виробник, яких багато, не може впливати на ринкову ціну, а додатковий дохід, отриманий від кожної додаткової одиниці, є ринковою ціною.

ВІЛЬНА ТОРГІВЛЯ – зовнішньоторговельна політика, що не обмежується жодними протекціоністськими бар'єрами.

ВЛАСНІСТЬ – не річ, а відносини між людьми з приводу виробництва і відчуження-привласнення його результатів – матеріальних благ і послуг.

ГЛОБАЛІСТИКА – самостійна галузь знань про найзагальніші, планетарні проблеми сучасного і майбутнього розвитку людської цивілізації.

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ – всезагальні проблеми, що відзначаються загальнопланетарним за своїми масштабами і значенням характером, пов'язані з життєвими інтересами народів усіх країн, становлять загрозу життю для всього людства і можуть бути вирішені спільними діями всіх країн світу.

ГОСПОДАРСЬКИЙ МЕХАНІЗМ – система основних форм, методів і важелів використання економічних законів, розв'язання суперечностей суспільного способу виробництва, реалізації власності, а також всебічного розвитку людини, формування її потреб, створення системи стимулів і узгодження економічних інтересів основних класів, соціальних груп.

ГРАНИЧНА КОРИСНІСТЬ – додаткова корисність, або задоволення, одержуване людиною від споживання ще однієї одиниці конкретного блага.

ГРАНИЧНІ ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА – додаткові витрати на виробництво однієї додаткової одиниці обсягу продукції.

ГРОШІ – особливий товар, який є загальним еквівалентом вартості.

ДЕПРЕСІЯ (ЗАСТІЙ) – фаза економічного циклу (може бути тривалою), протягом якої завершується формування умов для поживлення економічної діяльності.

ДИВІДЕНД – дохід, який отримує власник акції за рахунок прибутку акціонерного товариства.

ДІЙСНІ ПОТРЕБИ – ті, які в основному відповідають рівню розвитку виробництва відповідних благ і можуть бути задоволені.

ДОБРОВІЛЬНЕ БЕЗРОБІТТЯ – безробіття, зумовлене тим, що робітники не хочуть працювати за пропоновану їм заробітну плату, але стали б до роботи, якби зарплата була вищою.

ДОМОГОСПОДАРСТВО – особа або група осіб, що об'єдналися з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто спільного ведення господарства.

ДОСКОНАЛА (ЧИСТА) КОНКУРЕНЦІЯ – ситуація, коли жоден виробник не може впливати на ринкову ціну.

ДОХОДИ – грошові кошти, що отримують домогосподарства, фізичні та юридичні особи за результатами господарської діяльності, використання власності чи у формі соціальних виплат, громадських внесків тощо.

ДОХОДИ ВІД ВЛАСНОСТІ – доходи, які отримують власники від продуктивного використання землі, капіталу, майна (орендна плата, процент).

ДОХОДИ ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРУДОВОЇ ВЛАСНОСТІ – доходи, які отримують громадяни від самостійної трудової діяльності (за надання послуг чи реалізацію товарів, що вироблені індивідуально).

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ – широке міждержавне об'єднання, яке діє відповідно до спеціальних угод і має певну організаційну структуру (включаючи спільні керівні та інші установи).

ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ – наукове поняття, яке характеризує окремі сторони економічного явища.

ЕКОНОМІЧНА КРИЗА – різке зменшення обсягів виробництва, яке починається поступово зі звуження ділової активності.

ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛІЗМУ – економічний лад, який характеризується державною власністю практично на всі речові ресурси і ухвалою економічних рішень через центральне економічне планування.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ – процес кількісного збільшення та якісного вдосконалення результатів і факторів виробництва на макрорівні.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗАКОН – суттєві, стійкі і необхідні причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності даного економічного процесу.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ВЛАСНОСТІ – глибинна сутність відносин власності, що характеризує відособлене присвоєння результатів економічної діяльності людей.

ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРЕС – реальний, зумовлений економічними відносинами та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій людей щодо задоволення потреб.

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРИБУТОК – різниця між загальним виторгом (валовим доходом) і економічними витратами.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЦИКЛ (ХВИЛЯ) – періодичне коливання економічної активності; період від початку однієї економічної кризи до наступної.

ЕКОНОМІЧНІ БЛАГА – засіб задоволення потреб, які є в обмеженій кількості. Економічні блага поділяються на матеріальні блага і послуги.

ЕКОНОМІЧНІ ВИТРАТИ – виплати, які підприємство повинне зробити, або ті доходи, які підприємство повинно забезпечити постачальнику ресурсів для того, щоб відволікти ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах.

ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ – відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання.

ЕКОНОМІЧНІ ПОТРЕБИ – ставлення людей до економічних умов їх життєдіяльності, котрі дають їм задоволення, насолоду або втіху і які спонукають людей до діяльності, щоб мати і володіти такими умовами.

ЕКСПОРТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО КАПІТАЛУ – вкладання (інвестування) в промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства за кордоном шляхом нового будівництва або купівлі існуючих підприємств, придбання частини їх акцій.

ЕКСТЕНСИВНИЙ ТИП ВІДТВОРЕННЯ – нарощування обсягів виробництва за рахунок додаткового залучення засобів виробництва і збільшення кількості робітників.

ЗАЙНЯТІСТЬ – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, яка приносить їм дохід у грошовій чи іншій формі.

ЗАКОН ЗРОСТАННЯ ПОТРЕБ – невтомне бажання людей мати все більше матеріальних благ і послуг, які дають їм насолоду, тобто задовольняють їхні зростаючі потреби.

ЗАКОН СПАДНОЇ КОРИСНОСТІ – зменшення граничної корисності в міру споживання людиною кожної додаткової одиниці певного продукту.

ЗАОЩАДЖЕННЯ – частина доходу домогосподарства, що не сплачується у вигляді податку та не витрачається на купівлю товарів особистого споживання.

ЗАРОБІТНА ПЛАТА – ціна, що виплачується за використання праці і виражає як вартість товару робоча сила, так і оплату за результати праці.

ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА – створені людиною в процесі виробництва засоби праці та предмети праці.

ЗЕМЕЛЬНА РЕНТА – економічна категорія, що виражає економічні відносини, пов'язані з формами власності на землю та її використанням, економічна форма реалізації права власності на землю.

ЗМІННІ ВИТРАТИ – витрати, величина яких у короткостроковому періоді змінюється залежно від зміни обсягу продукції.

ЗМІШАНА ЕКОНОМІКА – модель соціально-економічного розвитку, що передбачає поєднання приватної і державної форм власності, плану і ринку, проведення інституціонально-соціальних реформ для побудови прогресивного ладу.

ІНВЕСТИЦІЇ – сукупність витрат, що реалізуються у формі довгострокових вкладень капіталу в різні галузі та сфери економіки.

ІНТЕНСИВНИЙ ТИП ВІДТВОРЕННЯ – нарощування обсягів виробництва за рахунок більш раціонального використання всіх видів ресурсів на основі науково-технічного прогресу.

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА – економічна форма розвитку міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва. Вона передбачає розвиток таких організаційно-економічних форм, які пов'язують виробництво одних країн зі споживанням його результатів в інших.

ІНФЛЯЦІЯ – процес зменшення купівельної спроможності грошової одиниці.

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ – система підприємств і організацій, які забезпечують рух товарів, послуг, грошей, цінних паперів, робочої сили.

КАПІТАЛ – авансовані підприємцями у виробництво товарів засоби виробництва, грошові ресурси, засоби на оплату найманої праці, які в процесі

своєї продуктивної взаємодії забезпечують зростання вартості та збагачення підприємців.

КАПИТАЛ ПІДПРИЄМСТВА – засоби виробництва, інше майно та цінності, які обслуговують процес виробництва, а також просте і розширене відтворення підприємства.

КОНВЕРТОВАНІСТЬ ВАЛЮТИ – здатність резидентів і нерезидентів вільно, без усяких обмежень, обмінювати національну валюту на іноземну і використовувати іноземну валюту в угодах з реальними і фінансовими активами.

КОНКУРЕНЦІЯ – економічне змагання за досягнення кращих результатів у будь-якій сфері діяльності, боротьба товаровиробників за найбільш вигідні умови господарювання, одержання максимального прибутку.

КОНСОРЦІУМ – об'єднання промислового та банківського капіталу на певний час для досягнення єдиної мети.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА – зосередження все більшої кількості виробничих ресурсів і випуску продукції на великих підприємствах.

КОНЦЕНТРАЦІЯ КАПИТАЛУ – збільшення розмірів капіталу за рахунок капіталізації (реінвестиції) прибутку.

КОНЦЕРН – велика багатогалузева корпорація.

КОРИСНІСТЬ – здатність матеріального блага чи послуги задовольняти ту чи іншу потребу людини.

КОРПОРАЦІЯ – об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових або комерційних інтересів.

КРЕДИТ – позика в грошовій або товарній формі на умовах повернення зі сплатою процента; економічні відносини між кредитором і позичальником.

КРУГООБІГ КАПИТАЛУ – безперервний рух капіталу, у процесі якого він послідовно проходить три стадії, набуває на кожній з них певної функціональної форми і повертається до своєї висхідної форми – грошової.

МІЖНАРОДНА КООПЕРАЦІЯ – форма міжнародного поділу праці, яка полягає в розвитку міжнародних виробничих зв'язків, що виникають та існують між міжнародно спеціалізованими суб'єктами з метою поєднання взаємодоповнюючих процесів.

МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ – форма міжнародного поділу праці, за якої зосередження однорідного виробництва у світі відбувається на основі прогресуючої диференціації виробничих процесів між різними країнами та їх суб'єктами.

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ – форма міжнародних економічних відносин, яка передбачає переміщення товарів і послуг за межі, що позначені державними кордонами.

МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ – форма міжнародних економічних відносин, яка полягає у переливанні трудових ресурсів з одних країн в інші і виражає процес перерозподілу трудових ресурсів між ланками світового господарства.

МІЖНАРОДНЕ НАУКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – форма міжнародних економічних відносин, що являє собою систему економічних зв'язків у сфері науки, техніки, виробництва.

МІЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ – процес відособлення різних видів трудової діяльності на міжнародному рівні, які взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, складаючи об'єктивну основу міжнародного обміну товарами, послугами та результатами інших видів діяльності.

МІЖНАРОДНИЙ РУХ КАПІТАЛУ (МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ КАПІТАЛУ) – переміщення капіталів між країнами в пошуках вигіднішої сфери їх використання.

МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНІ ВІДНОСИНИ – форма міжнародних економічних відносин, пов'язаних з функціонуванням грошей як світових.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ – система економічних зв'язків з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання, що вийшли за межі національних господарств.

МІЖНАРОДНІ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ ВІДНОСИНИ – відносини, що виникають між суб'єктами світового господарства з приводу міжнародної міграції капіталів, тобто з приводу переміщень з одних країн в інші вартостей у товарній і/або грошовій формі з метою отримання їх власниками прибутків.

МІНІМАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА – законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці (обсяг роботи).

МІНОВА ВАРТІСТЬ – кількісне відношення або пропорція, в якому один товар обмінюється на інший.

МОНОПОЛІЯ – ринок, на якому кількість продавців (підприємств) така незначна, що кожен продавець може впливати на загальне пропонування (через виробництво) і ціну товару.

МОНОПСОНІЯ – ринок, на якому єдиному продавцеві (монополії) протистоїть єдиний покупець.

НАЙМАННЯ ПРАЦІ – письмовий чи усний договір між власником підприємства або його представником і працездатною особою про використання робочої сили суб'єкта, що працевлаштовується, у виробничому процесі підприємства за відповідну грошову винагороду.

НАТУРАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО – тип господарства, в якому виробництво спрямоване безпосередньо на задоволення особистих потреб і потреб виробництва.

НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО – сукупність матеріальних благ, створених працею людей за весь період існування країни, залучених до господарського обороту природних ресурсів і нагромаджених культурних і духовних цінностей.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОХІД (НД) – за сучасною методологією – це ЧВП, зменшений на величину непрямих податків на бізнес.

НЕДОСКОНАЛА КОНКУРЕНЦІЯ – ринкова ситуація, коли підприємство чи об'єднання підприємств, виробляє і поставляє таку частку продукту, що може вирішальним чином впливати на формування ціни.

НОМІНАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА – сума грошей, яку одержує працівник за годину, день, тиждень, місяць.

НОМІНАЛЬНИЙ ВВП – ВВП, обчислений у поточних цінах.

НОРМА (РІВЕНЬ) ПРОЦЕНТА – відношення річного прибутку, що одержується власником грошового капіталу, до суми позичкового капіталу.

НОРМА ПРИБУТКУ – відношення прибутку в грошовому вираженні до всього авансованого капіталу, виражене у відсотках.

НОРМАЛЬНИЙ ПРИБУТОК – дохід тих, хто забезпечує економіку підприємницькими здібностями.

ОБЛІГАЦІЯ – цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений строк з виплатою фіксованого процента.

ОЛІГОПОЛІЯ – така ситуація в умовах недосконалої конкуренції, коли виробництво в галузі контролюється невеликою кількістю виробників.

ОРЕНДА ЗЕМЛІ – форма землекористування, за якою власник ділянки землі передає її на певний строк іншій особі (організації) для ведення господарства за винагороду (орендну плату).

ОРЕНДНА ПЛАТА – платежі за тимчасове використання капітальних благ.

ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ – частина продуктивного капіталу, яка цілком і багаторазово бере участь у виробництві товару, переносить свою вартість на новий продукт частинами (у міру зношування).

ПАРТНЕРСТВО (ТОВАРИСТВО) – форма організації підприємства, що базується на об'єднанні (пайовому, частковому) майна різних власників.

ПЕРЕТВОРЕННЯ ГРОШЕЙ У КАПІТАЛ – запуск грошей у обіг для наживи, тобто для одержання грошової суми більшої ніж первісно вкладена.

ПЕРЕХІДНА ЕКОНОМІКА – стан економіки, за якого вона переходить від попереднього до нового стану за рахунок здійснення кардинальних реформ економічної системи.

ПІДПРИЄМНИЦТВО – самостійна, ініціативна, творча і на власний ризик здійснювана діяльність суб'єктів різних форм власності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі з метою одержання прибутку.

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ЗДІБНІСТЬ – особливий вид людського капіталу, представленого діяльністю з координації і комбінування всіх інших факторів виробництва.

ПІДПРИЄМСТВО – первинна ланка суспільного поділу праці і водночас основна ланка народногосподарського комплексу, яка є товаровиробником і забезпечує процес відтворення на основі самостійності та самоокупності.

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС – статистичний звіт, в якому в систематизованому вигляді наводяться дані щодо зовнішньоекономічних операцій даної країни з іншими країнами світу за певний період часу.

ПЛАТОСПРОМОЖНІ ПОТРЕБИ – ті, які людина може задовольнити відповідно до власних доходів і рівня цін.

ПОВНА ЗАЙНЯТІСТЬ – використання всіх придатних для цього ресурсів; характеризується достатністю робочих місць для тих, хто потребує оплачуваної роботи, бажає і здатен працювати.

ПОВНОЦІННІ ГРОШІ – гроші, вартість яких визначається суспільними витратами виробництва на виготовлення їх матеріального носія на рівні того знака вартості, що на них позначений.

ПОДІЛ ПРАЦІ – процес відокремлення різних видів виробничої діяльності, завдяки чому окремі групи виробників закріплюються на тривалій період за певними видами виробничої діяльності.

ПОЗИЧКОВИЙ КАПІТАЛ – грошовий капітал, який надається в позику господарському суб'єкту на певний час, на умовах повернення, за плату у вигляді процента.

ПОЗИЧКОВИЙ ПРОЦЕНТ – вартість послуги, яка надається кредитором позичальнику (клієнтові), у вигляді надання йому за плату певної суми грошей на обумовлений строк.

ПОПИТ – потреба в товарах (послугах), яка зумовлена платоспроможністю і виражена в грошовій формі.

ПОСТІЙНІ ВИТРАТИ – витрати, величина яких у короткостроковому періоді не залежить від зміни обсягу продукції.

ПОТРЕБА – категорія, що відбиває ставлення людей до умов їх життєдіяльності, а звідси визначає і поведінку.

ПРАВО ВЛАСНОСТІ – юридична форма прояву відносин власності, що реалізується в трьох атрибутах: право володіння, право розпорядження, право користування.

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ – вид власності, за якого всі три функції права власності належать окремій приватній особі.

ПРОДУКТИВНІ СИЛИ – система факторів виробництва, яка забезпечує перетворення речовин природи, відповідно до потреб людей створює матеріальні та духовні блага і визначає зростання продуктивності суспільної праці.

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ – ефективність, плідність праці людського фактора як основної продуктивної сили.

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ – розмір грошових коштів, що необхідний для підтримки життєдіяльності людини та відновлення його робочої сили.

ПРОПОНУВАННЯ – кількість продукту, що може бути доставлена на ринок для продажу за кожної можливої ціни протягом визначеного проміжку часу.

ПРОСТЕ СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ – повторення процесу суспільного виробництва в незмінних масштабах.

ПРОСТЕ ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО – товарне господарство, в якому товари виробляються дрібними виробниками - ремісниками, кустарями, селянами тощо.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – політика обмеження імпорту, що проводиться з метою захисту національної економіки, стимулює розвиток вітчизняного виробництва.

РЕАЛЬНА ЗАРОБІТНА ПЛАТА – кількість товарів і послуг, яку працівник може придбати на свою номінальну заробітну плату

РЕАЛЬНИЙ ВВП – ВВП, обчислений у постійних цінах.

РЕЦЕСІЯ – стан економіки, коли обсяг ВВП стає меншим, що свідчить про спад або зниження темпів його розвитку.

РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ – координація діяльності суб'єктів через систему цін.

РИНОК – обмін, що здійснюється відповідно до законів товарного виробництва й обміну.

РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ – виражене у процентах відношення чисельності безробітних до чисельності робочої сили (включаючи й безробітних).

РОБОЧА СИЛА – сукупність фізичних і розумових здібностей людини, її здатність до праці.

РОЗВИНЕНА ФОРМА ТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА – товарне господарство, в якому майже все виробляється не для себе, а на ринок і в якому масовим товаром стає робоча сила людини (праця).

РОЗШИРЕНЕ СУСПІЛЬНЕ ВІДТВОРЕННЯ – відтворення суспільного виробництва, яке з року в рік повторюється у зростаючих масштабах.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО – сукупність національних господарств, які беруть участь у міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин.

СЕРЕДНІ ВИТРАТИ – витрати на одиницю випуску продукції, які дорівнюють валовим витратам, поділеним на вироблену кількість товару.

СІМ'Я – сукупність осіб, що живуть разом, пов'язаних родинністю та спільним бюджетом.

СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ ЕКОНОМІКИ – політика держави в ринковій економіці, спрямована на створення нормальних умов для відтворення людини, незалежно від участі у виробництві і рівня доходу.

СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВА – придбання товарів особистого користування та витрати на соціально-культурні та побутові послуги.

СТРУКТУРНЕ БЕЗРОБІТТЯ – невідповідність між пропонуванням і попитом на працівників.

СУКУПНИЙ ДОХІД ДОМОГОСПОДАРСТВА – вся сума доходів, які воно отримує в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел.

СУСПІЛЬНА ВЛАСНІСТЬ – вид власності, за якого її функції - володіння, розпорядження і користування – належать не одному приватному суб'єкту, а багатьом.

СУСПІЛЬНІ БЛАГА – засоби (товари), що задовольняють суспільні потреби.

ТЕМПИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ - швидкість зростання факторів, показників і результатів виробництва.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА – приховані господарськими та інституціональними одиницями види діяльності, що офіційно не обліковуються державними органами.

ТОВАР – продукт, що виробляється не для особистого споживання, а для обміну на гроші.

ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО – організаційна форма суспільного виробництва, за якої продукти виробляються не для власного споживання, а для обміну через купівлю-продаж на ринку.

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ – формування внутрішньокорпоративних міжнародних ринків, що охоплюють переважну частину світових потоків товарів, послуг, капіталу і робочої сили.

ТРУДОВА ВЛАСНІСТЬ – тип відносин, за яких майно, котрим володіє власник, є результатом його особистої праці чи праці членів його сім'ї.

ФІЗИЧНИЙ ЗНОС ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ – матеріальний знос машин, інструментів, будинків і споруд, інших засобів праці за час їхнього функціонування в процесі виробництва або невикористання.

ФІНАНСОВІ ГРУПИ – об'єднання фінансових і нефінансових монополій (олігополій) на основі системи участі, особистої унії та інших зв'язків, у тому числі родинних.

ФРИКЦІЙНЕ БЕЗРОБІТТЯ – безробіття, що виникає внаслідок постійного руху населення між видами праці, регіонами, а також на різних стадіях життєвого циклу.

ЦИКЛІЧНЕ БЕЗРОБІТТЯ – безробіття, викликане спадом, тобто тією фазою економічного циклу, коли виробництво і сукупний попит абсолютно скорочуються.

ЦИКЛІЧНІСТЬ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ – рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншої

ЦІНА ЗЕМЛІ – грошова сума, що її одержує власник землі за реалізації земельної ділянки. Величина ціни землі залежить від розміру земельної ренти і рівня позичкового процента. Ціна землі є капіталізованою земельною рентою.

ЧИСТИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ (ЧВП) – ВВП, зменшений на величину амортизаційних відрахувань.

ЧИСТИЙ ПРОДУКТ (ЧП) – новостворена вартість за рік, або національний дохід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка: Навч. посіб.: У 2 кн. – Кн.1: Вступ до аналітичної економії. Макроекономіка. За ред. С. Панчишина і П. Островерха. 4-те вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2006. 723с.
2. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічних знань: Навч. посібн. Київ: Вища школа, 2002. 544с.
3. Гаркавенко С.С. Маркетинг: Підручник. Київ: Лібра, 2008. 720с.
4. Економічна теорія : [у 2-х т.] / А.А. Чухно; М-во фінансів України, Акад. фін. упр. Київ: ДННУ АФУ, 2010.
5. Економічна теорія : навчальний посібник для студентів неекономічних спеціальностей. С.В. Бойда, М.І. Колосінська. Чернівці: БДФЕУ, 2015. 170 с.
6. Економічна теорія : підручник / В.Д. Лагутін, Ю.М. Уманців, Т.А. Щербакова та ін. ; за заг. ред. В.Д. Лагутіна. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.
7. Економічна теорія: навч. посіб. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, О. С. Марченко та ін.; за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, 2019. 268с.
8. Економічна теорія: навч. посіб. для самост. вивч. дисципліни. Г. Е. Гронтковська, А.Ф. Косік, О.І. Ряба. М-во освіти і науки України, Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне: НУВГП, 2010. 369 с.
9. Економічна теорія: навч. посіб. С.В. Мочерний. Вид. 4-е, стер. Київ: Академія, 2009. 639 с.
10. Економічна теорія: політекономія.: практикум: навч. посіб. За ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2010. 494 с.
11. Економічна теорія: Політекономія: Підручник. За ред В.Д. Базилевича. – 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Знання-Прес, 2007. 719с.
12. Економічна теорія: політична економія, мікроекономіка, макроекономіка: 2-ге вид. перероб. та доп. уавч. посіб. / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко, В.В. Мартиненко, П. В. Круш, М. М. Теліщук, та ін. К.: Видавничий центр «Кафедра», 2017. 220 с.
13. Економічна теорія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Я.С. Ларіна, О.І. Першина, В.М. Фомішина. Херсон: Олді плюс, 2008. 398 с.
14. Климко Г.Н. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник. Київ, 2004. 615 с.
15. Кокарев І.В. Основи економічної теорії: курс лекцій. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 220 с.
16. Косік А.Ф., Гронтковська Г.Е. Мікроекономіка: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 416 с.
17. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Основи менеджменту: Підручник. Київ: Академвидав, 2003. 416с.
18. Макконелл К.Р., Брю С.Т. Економікс: принципи, проблеми, політика. Київ, 1993. 785с.
19. Мельник Л.Ю. Економічна теорія - політекономічний контекст: навч. посіб. Київ: Кондор, 2008. 524 с.

20. Міжнародні організації: Навч. посіб. За ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, З. Кутайні. Київ: ЦУЛ, 2007. 440 с.

21. Ніколенко Ю. В. Основи економічної теорії: Підручник. Київ: ЦУЛ, 2003. 540 с.

22. Основи економічної науки. Навч. посіб. для студентів, які здобувають перший (бакалаврський) рівень вищої освіти / Н. П. Мацелюх, І. А. Максименко, В. В. Мартиненко, П. В. Круш, М. М. Теліщук, Т. В. Рябокінь, М. О. Скорик. – К.: Видавничий центр «Кафедра», 2017. 212 с.

23. Офіційний сайт бази українського законодавства в Інтернет: веб-сайт. URL: www.lawukraine.com.

24. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: веб-сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua.

25. Офіційний сайт інституту глобальних стратегій: веб-сайт. URL: www.igls.com.ua.

26. Офіційний сайт інституту економічних досліджень і політичних консультацій: веб-сайт. URL: www.ier.kiev.ua.

27. Офіційний сайт інституту світової економіки і міжнародних відносин : веб-сайт. URL: www.iweir.org.ua.

28. Офіційний сайт наукового журналу «Економіка України». URL: <http://www.economukraine.com.ua/index.php>

29. Офіційний сайт національного інституту стратегічних досліджень: веб-сайт. URL: www.niss.gov.ua.

30. Офіційний сайт національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського: веб-сайт. URL: www.nbuv.gov.ua.

31. Політична економія: Навч. посібник. За ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка. Київ: КНЕУ, 2001. 508с.

32. Офіційний сайт науково-теоретичного журналу «Економічна теорія». URL: <http://etet.org.ua>